

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE LİSELERDE OSMANLI TÜRKÇESİ EĞİTİMİ OTTOMAN TURKISH EDUCATION IN HIGH SCHOOLS FROM TANZİMAT UNTIL TODAY

RIFAT KÜTÜK

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı
*Prof. Dr., Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education, Department of Turkish Language and
Literature Education*

rifatkutuk@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-8471-8487>

MEHMET VEHBİ BÜKER

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı
*Ph.D. student, Atatürk University, Institute of Education Science, Department of Turkish Language and
Literature Education*

vehbibuker@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0429-9890>

Atıf / Citation

Kütük, R.- Büker, M. V. 2020. "Tanzimat'tan Günümüze Liselerde Osmanlı Türkçesi Eğitimi".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute. 68, (Mayıs-
May 2020). 551-582

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 26.08.2018
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 22.05.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.05.2020
 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4027>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute

TAED-68, Mayıs - May 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE LİSELERDE
OSMANLI TÜRKÇESİ EĞİTİMİ*
OTTOMAN TURKISH EDUCATION IN HIGH SCHOOLS FROM
TANZİMAT UNTIL TODAY

RIFAT KÜTÜK - MEHMET VEHBİ BÜKER

Öz

Osmanlı Türkçesi veya yaygın ama yanlış isimlendirmeye Osmanlıca, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Türklerin 13. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar kullandıkları yazı diline verilen isimdir. Anadolu Türkleri bu uzun süre zarfında Arap harfleriyle binlerce eser vücuda getirmiştir. Kasım 1928'de Latin harfli Türk alfabesi kabul edilmiş, bu tarihten sonra Arap harflerinin kullanımı resmî olarak son bulmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı Türkçesine karşı takınılan tutum, Türkçenin tarihî bir devresini oluşturan Osmanlı Türkçesinin öğretiminin belli bir süre yapılamamasına neden olmuştur. Ancak Harf İnkılabı'ndan kısa bir süre sonra Osmanlı Türkçesi üniversitelerin ilgili bölümlerinde öğretilmeye başlanmıştır. Osmanlı Türkçesinin liselerde öğretimi ise 2000'li yıllara tesadüf eder. Evvela sadece sosyal bilimler liselerinde zorunlu bir ders olarak okutulan Osmanlı Türkçesi günümüzde imam-hatip liselerinde zorunlu, diğer lise türlerinde ise seçmeli ders olarak okutulmaktadır.

Bu çalışmada Tanzimat'tan günümüze değin Osmanlı Türkçesinin ortaöğretim kurumlarında öğretiminin kısa tarihi ele alınacaktır. Aynı zamanda Osmanlı Türkçesinin tarihî gelişimi içinde büyük bir önemi olan Harf İnkılabı ve sonrasında Osmanlı Türkçesinin kullanım alanları hususunda bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türkçesi eğitimi, Harf İnkılabı, Osmanlı Türkçesi, Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı Türkçesi Eğitimi.

Abstract

Ottoman Turkish or Ottoman Language with common but incorrect naming is the name given to the written language used by the Turks living in the Ottoman Empire from the 13th century to the beginning of the 20th century. During this long period, Anatolian Turks put forth thousands of works with Arabic letters. In November 1928, the Turkish alphabet with Latin letters was accepted and the use of Arabic letters officially ended after this date. The attitude towards Ottoman Turkish, especially in the first years of the Republic, caused the teaching of Ottoman Turkish, which constitutes a historical period of Turkish, for a certain period of time. However, shortly after the Alphabet Reform, Ottoman Turkish began to be taught in the relevant departments of universities. The teaching of Ottoman Turkish in high schools coincides with the 2000s. Ottoman Turkish, firstly taught only as a compulsory subject in social sciences high schools, is now taught as a compulsory course in imam-hatip high schools and as an elective course in other high schools.

In this study, the short history of teaching Ottoman Turkish in secondary education institutions from Tanzimat until today will be discussed. At the same time, information will be presented on the Alphabet Reform, which is of great importance in the historical development of Ottoman Turkish, and later on the usage areas of Ottoman Turkish.

Key Words: Ottoman Turkish Education, Alphabet Reform, Ottoman Turkish, Ottoman Turkish Education during Republic Period

* Bu makale, *İş Birliğine Dayalı Öğretim Yönteminin Lise Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi Metinlerini Okuma Becerilerine Etkisi* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Structured Abstract

Ottoman Turkish is the name given for the written language used by Turks within the boundaries of the Ottoman Empire from 13th to 20th century. Ottoman Turkish was originally named with such variations of Turkish as “lisan-ı Türki” or “zeban-ı Türki” in the sources before the Reform Period. After this period, Ottoman Turkish has been used more frequently and commonly until today. The stage in which Ottoman Turkish evolved from the Anatolian Principalities to the 15th century when the Ottoman Empire existed as a big emperorship is mostly called Old Anatolian Turkish. After the Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish gained a classic identity and this case lasted till the New Language Movement. Meanwhile, some discussion arose particularly regarding alphabet from the second half of the 19th century and thoughts that Turkish alphabet with Arabic letters was not sufficient to write in Turkish were raised. As a result of the discussions, Ottoman Turkish was terminated with the alphabet reform conducted 1st November, 1928. This study focuses on Ottoman Turkish. Within this context, teaching of Ottoman Turkish in high schools after the Reform Period and alphabet reform are analyzed. In addition, the way Ottoman Turkish was taught after the alphabet reform is also among the issues covered in the study.

In this study, how Ottoman Turkish was taught in “idadi” and sultani” institutions, which resemble modern-day high schools and emerged after the Reform Period is analyzed. It is found out that Ottoman Turkish education was conducted in line with the instructional programs prepared after the 1896 Statute of General Education. Ottoman Turkish education was provided with Turkish, “lisan-ı Osmani” and “hüsn-i hat” classes from the the 1892 program, the first of the instructional programs, to the program prepared in 1992. In these classes, recitation, such topics as “sarf-ı nahv ü Osmani”, vocabulary and punctuation, regulations of Osmaniye, structure, speaking, memory and memorization were covered. These topics were mostly covered in Turkish or Ottoman Turkish classes and sometimes covered in separate courses. While such traditional methods as writing, grammar practices, homework, narration and memorization were mainly adopted in Ottoman Turkish classes in idadis, sultanis adopted, besides the traditional ones, creative writing, critical reading and observation techniques which were closer to the modern techniques. Remarks that the techniques which were used particularly in sultanis had to be adopted with the active integration of students were underlined in the programs. Comments of important figures were also reached regarding the methods and techniques to be followed in Ottoman Turkish courses. Some scholars suggested the focus on speaking or reading in Ottoman Turkish education. The suggestions to conduct Ottoman Turkish education according to the vitality norm and engaging students in the lessons are thought essential considering the period they were offered. The study also concluded that a number of course books were written form Ottoman Turkish education. These books mostly involved grammar topics but there were also books covering other topics.

Initial discussions following the law regarding the acceptance and application of Turkish alphabet with Latin letters on 1st November, 1928 were observed to start in 1850s. During the Reform Period, the suggestion to improve the letters stood out. Especially in the II Constitutional Era, it was stated that improvement of the letters was not sufficient; instead, Latin letters ah dot be accepted. This issue was not discussed during Independence War. However, studies gained momentum in the Republic Period. Language Committee, holding

its first meeting on 26th June, 1928, completed its studies in 1st August, 1928. Turkish alphabet with Latin letters was accepted in a short while after the completion of the alphabet report.

This study also examined the areas of use of Ottoman Turkish after the acceptance of the new alphabet. It was found that the use of the old alphabet was prohibited in almost all areas in the initial years of the Alphabet Reform. Despite these prohibitions mainly implemented in educational institutions and social life, a big community particularly involving citizens, public servants and scholars continued to use the old alphabet for long years. Among the people who continued to use the old alphabet were the scholars with different ideological perspectives and scholars leading the Alphabet Reform. Thus, it was concluded that the old alphabet was continued to be used by citizens and scholars for long years.

As a result of the research, it was concluded that suggestions regarding Ottoman Turkish education dated back to 1940s. According to the sources that were analyzed, first suggestions were provided by Peyami Safa and Ahmet Emin Yalman. In addition, many figures like Mehmet Kaplan, İ. Metin Kunt, Attila İlhan, Murat Belge, Samiha Ayverdi, Ahmet Kabaklı and Nihat Sami Banarlı favored Ottoman Turkish education in high schools. Some symposiums in the field have also touched upon this issue. Especially in "Atatürk Yoluunda Türk Dil Devrimi" and "Harf Devriminin 50. Yılı" Symposiums held 1981, Ottoman Turkish education in high schools was discussed. In the following years, this issue was also discussed by politicians and even became a debate topic on television programs. Ottoman Turkish education was also discussed in the 13th National Education Council. As a result of the studies conducted since 1940s, this course was added to the curriculum in social sciences high school at the beginning of 2000s. In the 19th National education Council in 2014, decisions were made to integrate Ottoman Turkish course as a compulsory course in Anatolian Religious High School and as an elective course in other high schools. After the Council, Ottoman Turkish course became a compulsory course in religious high schools and social sciences high schools and an elective course in other high schools based on the decision of the Ministry of National Education. Ottoman Turkish is currently taught at related departments in higher education and high schools. Besides formal education institutions, journals, non-governmental organizations, community colleges and Ministry of National Education provide Ottoman Turkish education.

Giriş

Osmanlı Türkçesi veya yaygın ancak yanlış isimlendirmeye Osmanlıca, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Türklerin 13. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar kullandıkları, çok sayıda Arapça ve Farsça kelime ile bu dillere ait bazı gramer özelliklerini barındıran ve Arap harfleriyle tespit edilen yazı diline verilen isimdir. Arap harflerinin kullanımı 1 Kasım 1928'de Latin harfli Türk alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte resmî olarak son bulmuştur. Harf İnkılabı'na kadar ortaöğretim kurumlarında eğitimi yapılan Osmanlı Türkçesi, Latin harfli Türk alfabesinin kabulünden sonra sadece üniversitelerde bir ders olarak okutulmuştur. Her ne kadar 1940'lı yıllardan sonra liselerde Osmanlı Türkçesi öğretilmesi üzerine çeşitli öneriler getirilmişse de Osmanlı Türkçesi eğitiminin liselerde verilmeye başlanması 2000'li yılların başlarında gerçekleşmiştir. Bu ders sosyal bilimler liselerinde kuruluşundan bu yana 10, 11 ve 12. sınıflarda zorunlu olarak okutulmaktadır. Akabinde 27.01.2014 tarihli ve 6 sayılı Talim Terbiye Kurulu kararıyla yayımlanan haftalık ders çizelgesinde Osmanlı Türkçesi dersi birçok lisede seçmeli bir ders olarak müfredatta yerini almış, imam-hatip liselerinde de zorunlu hâle gelmiştir.

Çalışmamızda liselerde Osmanlı Türkçesi eğitiminin Tanzimat'tan bu yana geçirdiği evreler ana hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Türkçesi için dönüm noktası olan Harf İnkılabı'na kısaca temas edilmiş, inkılap sonrası Osmanlı Türkçesinin kullanım alanları ile Osmanlı Türkçesinin liselerde bir ders olarak okutulması sürecine de değinilmiştir.

Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı Türkçesi Eğitimi

1.1. İdadi ve Sultanilerde Okutulan Türkçe/Osmanlı Türkçesi Ders Programları

Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamda ortaöğretim kurumlarının tesis edilmesi 1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'ne dayanır. Bu nizamnamede rüştiye, idadiye ve sultaniyeler Osmanlı Devleti'nin ortaöğretim kurumları olarak belirlenir. Ancak rüştiyeler sonraki yıllarda bu ihtiyacı karşılayamaz ve ilköğretim kademelerine denk olarak faaliyet gösterir.

İşıksalan (1997) idadilerin uyguladıkları ilk programa ulaşamadığını, 1869 *Nizamnamesi*'nde idadilerde okutulacak olan derslerin bir program olarak değerlendirilebileceğini ifade eder. Öte yandan 1892 yılında hazırlanan program 1869 *Nizamnamesi*'nden sonra hazırlanan ilk öğretim programıdır. Biz de bu bölümde 1892 yılından sonra yayımlanan ders programları bağlamında Osmanlı Türkçesinin Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen süre içindeki tarihî gelişimini saptamaya çalışacağız. Burada, İşıksalan (1997)'in 1892 tarihine ait olduğunu ifade ettiği program ile Yücel (1994)'in 1894 tarihli olduğunu ifade ettiği programın aynı programlar olduğunu vurgulamalıyız.

Tablo 1. 1894 İdadiye Programı'nda Yer Alan Osmanlı Türkçesi Dersleri (Yücel, 1994)

Esâmî-i Dürus	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene	Yedinci Sene
Türkçe	6	5	3	2	2		
Hüsn-i hat	1	1	1	1	1		

“1892 Programı’nda Türkçe dersi Türkçe Kıraat, Lügat ve İmla, Sarf u Nahv-i Osmanî, Fenn-i İnşa ve Kitabet, Kıraat ve Ezber bölüm başlıkları altında okutulmuştur.” (Işıksalan, 1997: 155). Bugünkü Türkçe ve Osmanlı Türkçesi öğretiminin temel kazanımlarına uygun olan bu derslerde okuma becerisine önem verilmiş, ezber derslerinde ise öğrencilere okumuş oldukları metinler ezberlettirilmiştir. Ayrıca yazma becerisiyle ilgili olarak her sene birer saat verilen hüsn-i hat dersi önemlidir. Bununla birlikte beş yıllık idadilerde de yedi yıllık idadilerin programları uygulanmıştır (Yücel, 1994).

1893 Programı’na bakıldığında bir önceki programda Türkçe başlığı altında öğretimi yapılan konuların birer ders olarak okutulduğu görülmektedir. Ayrıca bu programda önceki programda olmayan belagat ve kavaid-i Osmaniye dersleri vardır. 1892 Programı’nda 23 saat Osmanlı Türkçesi dersi verilirken bu programda Osmanlı Türkçesi dersi olarak değerlendirilebileceğimiz 22 saat görülmektedir (Işıksalan, 1997).

Programda dikkati çeken başka bir husus ise dersler arasında bir aşamalılığın söz konusu olmasıdır. Zira birinci sene Türkçe kıraat, lügat ve imla dersleri ile hüsn-i hat dersleri; ikinci sene Türkçe kıraat ve hüsn-i hat derslerine ek olarak kavaid-i Osmaniye; üçüncü sene kavaid-i Osmaniye ile hüsn-i hat; dördüncü sene usul-i inşa ve kitabet dersi ile hüsn-i hat; beşinci sene yalnızca usul-i inşa okutulmaktadır. Belagat dersi ise her ne kadar edebiyat ağırlıklı bir ders olsa da dil öğretiminde de yeri büyüktür. Bu sebeple Osmanlı Türkçesi dersi diye niteleyebileceğimiz dersler arasına alınmıştır.

1893 Programı’nda Osmanlı Türkçesi eğitiminde okuma ve yazma becerilerine önem verildiği, bununla beraber dilin diğer unsurları olan imla, kitabet, dil bilgisi gibi konuların işlenmeye devam edildiği görülmektedir.

1898 yılında hazırlanan programın 1892 Programı’na göre en önemli değişikliği Türkçe ders saatlerinin artmasıdır. Türkçe ders saatlerinin artması bu dönemde kayda değer bir dil bilincinin oluştuğunu göstermektedir. Öte yandan Türkçe, Arapça ve Farsçadan etkilenmesine rağmen müstakil bir dil olarak tarif edilerek Arapça ve Farsça dil kurallarının tamamını öğretmek yerine bu iki dilin kurallarının gerektiği ölçüde öğrenciye talim ettirilmesine ve bu dillerden geçen kelimelerin Türkçede kullanılış biçimlerine göre öğretilmesine karar verilmiştir (Yücel, 1994). 1898 Programı’nda Osmanlı Türkçesi dersine dâhil edebileceğimiz kitabet-i resmîye dersi de bulunmaktadır. Bu dönemin ortaöğretim kurumlarının bilhassa memur yetiştirme amacıyla olması bu dersin müfredata girmesini sağlamıştır. Hüsn-i hat derslerinde ise bir değişiklik olmadığı göze çarpmaktadır.

1899 yılında hazırlanan programda Türkçe ders saatleri 1892 Programı’yla aynı olmakla birlikte sadece beşinci sınıfta iki saat olan Türkçe ders saati bir saate indirilmiştir. Hüsn-i hat dersi ise son iki seneye de birer saat konulmuş birinci sene için ise iki saate çıkarılmıştır. Ayrıca son iki sene okutulmak için edebiyat ve kıraat-ı resmîye adlı yeni bir ders konulmuştur (Mahmud Cevad, 2002). 1899 Programı’nda da Türkçe dersi altında kavaid konu başlığıyla Osmanlı Türkçesi dil bilgisi, kıraat-ı Türkiye konusu altında okuma çalışmaları, lügat ve imla konusu içinde imla kuralları üzerine yazı çalışmaları, nahiv konusunda ise kavaidde olduğu gibi dil bilgisi çalışmaları yapılmaktadır (Mahmud Cevad, 2002).

1904 yılında rüştiye ve idadiler için hazırlanan programda eğitim süresi sekiz yıldır. Bu programda da Türkçe dersi başlığı altında Osmanlı Türkçesi eğitimi verilmeye devam edilmektedir. Öte yandan kitabet dersi, beş ve altıncı sınıflarda ikişer, yedi ve sekizinci

sınıflarda ise birer saat verilmiştir. Ayrıca yazma becerisine yönelik olarak usul-i tahrir dersi eklenmiştir. Hüsn-i hat dersleri ise verilmeye devam edilmektedir (Yücel, 1994).

“Lise” ismi ortaöğretim kurumları için ilk kez 1910 yılında kullanılır. Bu dönemde liseler üçer yıllık iki devreye ayrılır.

Tablo 2. 1910 Yılı Lise 1. Devre Osmanlı Türkçesi Ders Programı (Ergün, 1996)

Esâmî-i Dürûs	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene
Türkçe	3	3	2
Hat	1	1	1

Tablo 2’ye göre liselerin ilk devresinde Türkçe dersleri ilk iki yıl üç, üçüncü yıl ise iki saat olarak belirlenmiştir. Öte yandan “*Türkçe (ilmî-edebî Türkî) kavaidine göre tadrîs edilecekti. İlmî-edebî Türkî dediği, program maddelerine göre sarf ve nahivden başka bir şey değildir.*” (Yücel, 1994: 178). Hat dersi ise önceki programlarla benzerdir. Aynı programın ikinci devresi içinse Osmanlı Türkçesi üç yıl için ikişer saat verilmeye devam edilmiş, hat dersleri ise yine birer yıl verilmiştir.

1911 *Programı*’nda ise beş yıllık idadilerde Osmanlı Türkçesi dersleri ilk iki yıl beşer saat, üçüncü yıl dört saat, dördüncü yıl üç saat, beşinci yıl ise iki saattir. Yedi yıllık idadilerde ise Osmanlı Türkçesi dersi ilk sene altı saat, ikinci ve üçüncü sene birer saat, dördüncü sene iki saat ve beşinci sene bir saat okutulmuştur. Program incelendiğinde yedi yıllık idadilerde Osmanlı Türkçesi ders saatlerinin azaldığı gözlenmektedir. Hat derslerinde ise beş yıllık idadilerde bir değişiklik olmazken, yedi yıllık idadilerde altıncı ve yedinci yıla da ikişer saat daha hat dersi konulmuştur. Bununla beraber hat derslerinde rika ve sülüs yazı türlerinin öğretileceği belirtilmiştir (Yücel, 1994).

Tablo 3. Sultanilerin Devre-i Ulâları İçin 1913 Yılında Hazırlanan Programda Yer Alan Osmanlı Türkçesi Dersleri (Yücel, 1994)

Esâmî-i Dürûs	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene
Lisan-ı Osmanî	5	5	4	4

Sultaniler için hazırlanan bu programda Osmanlı Türkçesi dersinde bazı yenilikler yapıldığı görülmektedir. Dersin adı lisan-ı Osmanî olarak değiştirilmiş; bu ders sarf ü nahiv, kıraat, ezber ve inşâd, kitabet konuları çerçevesince okutulmuştur (Işıksalan, 1998). Bu programda lisan-ı Osmanî derslerinde edebiyat konularına da yer verilmiştir. Birinci devrenin son yılında okutulmaya başlanan edebiyat dersi, ikinci devrede de okutulmuştur. Edebiyat, kıraat-ı edebiye, kitabet, tarih-i edebiyat, tenkidat-ı edebiye ikinci devrede lisan-ı Osmanî dersinde okutulan konu başlıklarıdır (Işıksalan, 1998).

1915 yılında hazırlanan programda sultanilerin birinci devresinde altıncı ve yedinci sınıflarda beşer saat, sekizinci sınıfta dört saat, dokuzuncu sınıfta ise üç saat lisan-ı Osmanî dersi okutulmuştur. İkinci devrenin programı ise 1913 *Programı*’yla aynıdır. Bu programda da hat/hüsn-i hat dersleri kaldırılmıştır (Yücel, 1994).

1919 yılında sultanilerin ilk devresi için hazırlanan ve *Sultanilerde Arabî ve Ecnebî Lisanları Müfredat Programlarının Muaddel Cetveli* adı verilen programda da lisan-ı Osmanî ders saatleri 1915 *Programı*’nda yer aldığı gibidir (Yücel, 1994).

1922 yılında erkek ve kız öğrencilere mahsus sultanilerin ilk devreleri için ayrı iki program hazırlanmıştı. İlk devresi sekiz ikinci devresi ise üç yıldan oluşan bu liselerde lisan-ı Osmanî ders saatlerinde büyük bir artış görülmektedir (Yücel, 1994). Erkeklerle mahsus sultanilerin ilk devresinin birinci yılında 20, ikinci yılında 23, üçüncü yılında 11, dördüncü yılında 7, beşinci yılında 6, altı, yedi ve sekizinci yıllarında ise dörder saat lisan-ı Osmanî dersi okutulmuştur (Yücel, 1994). Kızlara mahsus sultaniler için hazırlanan programın bir önceki programdan tek farkı ise yedinci ve sekizinci sınıflarda lisan-ı Osmanî ders saatlerinin üçe indirilmiş olmasıdır (Yücel, 1994). 1922 yılında erkeklere ve kızlara mahsus sultanilerin ikinci devreleri için hazırlanan programda funun şubelerine üç yıl için toplam 6, edebiyat şubelerine ise toplam 13 saat lisan-ı Osmanî (Edebiyat) dersi konulmuştur. Burada önemli olan husus ise lisan-ı Osmanî dersinin yanında parantez içinde “edebiyat” ibaresinin bulunmasıdır. Bu, daha önce de karşılaştığımız üzere edebiyat dersinin Osmanlı Türkçesi dersi içinde bir konu olarak kabul edilmesi ya da dil ve edebiyat derslerinin birlikte öğretiminin yapılması neticesinde ortaya çıkan bir durumdur.

1922 yılında bahsi geçen programlar haricinde dört program daha hazırlanmıştır (Yücel, 1994). Ancak bu programlara önceki programların benzerleri olmaları münasebetiyle yer verilmemiştir.

1.2. İdadi ve Sultanilerde Okutulan Türkçe/Osmanlı Türkçesi Ders İçerikleri

1.2.1. İdadilerde Okutulan Türkçe/Osmanlı Türkçesi Ders İçerikleri

İdadilerde Türkçe/Osmanlı Türkçesi adı altında kıraat, lisan-ı Osmanî, sarf-ı nahv ü Osmanî, hüsn-i hat, lügat ve imla, kavaid-i Osmaniye dersleri okutulmaktadır.

Kıraat dersi, yukarıdaki programlarda kıraat, kıraat-ı Türkiyye, kıraat ve ezber, kıraat ve imla gibi farklı isimlerle yer almıştır. *1892 Programı* ders içeriklerine göre kıraat dersinde öğrencilerin ahlaki gelişimini sağlayan metinlere yer verileceği belirtilir. Ayrıca bu metinler yoluyla kimi kelimelerde anlama anlatım çalışmaları yapılacağı ve kelimelerle ilgili bazı kurallara özen gösterileceği ifade edilir (Işıksalan, 1997). İlk yıllarda basit düzeyde kelime öğretiminin hedeflendiği kıraat dersi sonraki yıllarda kıraat ve ezber dersiyle birleştirilmiştir. Bu derste öğrenci okuduklarını ezberleme yoluna gider. Kıraat ve imla dersinde ise öğrenci okuduğu metinler üzerinde imla çalışması yapar. Dolayısıyla kıraat ve imla dersinde okuma ve yazma becerileri üzerine bir ders tasarlanmıştır. 1911 yılında hazırlanan programda yer alan kıraat dersinde ise ahlaki metinlerin yanına tarihî ve fennî hikâye ile fıkralar da eklenir (Işıksalan, 1997).

1892 Programı'nda sarf-ı nahv ü Osmanî dersiyle iç içe geçen lisan-ı Osmanî dersi sonraları kavaid-i Osmaniye, kavaid isimleriyle de karşımıza çıkar. İkinci sınıftaki lisan-ı Osmanî dersinde önce sarfın tarifi yapılır ve kelime hakkında malumat verilir, ardından isim, ismin tarifi ve çeşitleri, sıfatlar, zamir veya kinaye, fiil başlıkları altında dil bilgisi öğretimi yapılır (Işıksalan, 1997). *1892 Programı*'nda üçüncü sınıfta yer alan sarf-ı nahv ü Osmanî konusunda ise fiil çeşitleri ve çekimleri; edatlar (Türkçe, Farsça ve Arapça edatlar); nahiv kısmında da nahvin tanımı, cümle türleri (isim cümlesi, fiil cümlesi ve bunların çeşitli özellikleri), cümlelerin ögeleri, özne ve edilgenlik yapıları, isim cümlelerinde özne, nesne, düz tümleş ve cümle düzeni gibi konular öğrencilere gösterilmiştir (Işıksalan, 1997). *1911 Programı*'nda yer alan ve Türkçe başlığı altında öğretilen kavaid ve idman dersinde ise kelime türleri ve çeşitleri, Türkçe kelimelerin kuralları, Arapça ve Farsça sözlerin anlamları,

kökleri, cümle içindeki yerleri gibi konular bol bol uygulama yapılarak öğretilir (Işıksalan, 1997).

1892 *Programı*'nda Türkçe dersi başlığı altında yer alan lügat ve imla dersi ise aynı programın ileriki sınıflarında sadece imla ya da kıraat ve imla dersi olarak karşımıza çıkar (Mahmud Cevad, 2002). Bu sebeple lügat ve imla dersi ile imla dersinin içerikleri bir arada verilmiştir. Uygulama çalışmalarının ön planda olduğu lügat ve imla dersinde 1892 *Programı*'na göre Arapça ve Farsçadan Osmanlı Türkçesine geçen ve yaygın olarak kullanılan kelimelerin ezberletilmesi ve bu kelimeler üzerinde imla çalışmaları yapılması amaçlanmıştır (Işıksalan, 1997). 1899 *Programı*'nda bu derste öğrencilere cümle ve hikâyeler yazdırılarak bunların öğretmenler tarafından incelendikten sonra öğrencilere geri verileceği ifade edilmiştir (Mahmud Cevad, 2002). 1911 *Programı*'nda ise imla ve idman adıyla yer alan bu derste, öğrencilere metinler okutulup yazdırılmıştır (Işıksalan, 1997). Bu ders sonraki yıllarda “imla” ismiyle okutulmaya devam edilmiştir. (Mahmud Cevad, 2002).

1892 *Programı*'nda “fenn-i inşa ve kitabet” ismiyle yer alan ve sonraki programlarda usul-i inşa ve kitabet, usul-i kitabet, kitabet-i resmiyye, kitabet isimleriyle karşımıza çıkan ders ise içeriği dolayısıyla her ne kadar doğrudan Osmanlı Türkçesiyle ilişkilendirilemeye de bir dil dersi olması münasebetiyle Osmanlı Türkçesi dersi konularına dâhil edilebilir. Fenn-i kitabet ve inşa dersinde ilk programlarda kitabet ve inşanın tanımı ve mektup konusu yer almaktadır. Sonraki programlarda ise divan edebiyatından nümuneler okutulmuş, sade tasvirler, küçük hikâyeler, iş mektupları, raporlar yazdırılmıştır. Ayrıca ezberlenen bir manzumenin öğrenciler tarafından düz yazıya çevrilmesi ve öğretmen tarafından okunan bir metnin temel kavramlarının yazdırılması da bu derste yapılan etkinliklerdendir (Işıksalan, 1997). Bu dersin idadilerin memur yetiştirme amaçlarına hizmet ettiği düşünülebileceği gibi Osmanlı Türkçesi yazma becerisini geliştirmeye dönük etkinlikleri kapsadığı da aşikârdır.

Hemen hemen tüm programlarda ortak olan hüsn-i hat dersi bazı programlarda sadece “hat” ismiyle yerini alır. 1892 *Programı*'na göre hüsn-i hat derslerinde beş sene boyunca rika yazı çeşidi öğretilir (Işıksalan, 1997). 1911 *Programı*'nda ise rikaya ek olarak sülüs, nesih, divani ve kufi yazı türleri de öğretilmiştir (Işıksalan, 1997).

1.2.2. Sultanilerde Okutulan Türkçe / Osmanlı Türkçesi Ders İçerikleri

Sultanilerde “Türkçe” başlığı altında kıraat, sarf ü nahiv, imla, inşa, ifade-i meram ve inşa, takviye-i hafıza, ezber ve inşad, imla ve istinsah, kavaid konuları okutulmaktadır (Işıksalan, 1998).

İstanbul Mekteb-i Sultani 1912 Programı'nda Türkçe dersinin bir konusu olan “kıraat” sonraki programlarda “kıraat ve inşad” adıyla karşımıza çıkar. 1912 *Programı*'nda kelimelerin metin içindeki anlamları buldurulur ve bu kelimelerin kökleri, eş anlamlıları tespit ettirilir. Bu programda, Arapça ve Farsça kelimelerin nicelik bakımından fazla olacağı ifade edilmiş aynı zamanda öğrencinin düşünme gücünü artıracak, birbirine zıt fikirlerin yer aldığı metinler seçilmiştir (Işıksalan, 1998). Kıraat dersinde seçilen metinler bugün bazı üniversitelerde yapıldığı gibi yakından uzağa ilkesi gözetilerek seçilmiştir. Bu sebeple sınıflar ilerledikçe eski edebiyata dair örnek metinler çoğalmaktadır (Işıksalan, 1998). 1913 yılında hazırlanan programda ise kıraat konusu için seçilecek metinlere millî olma niteliği getirilmiştir (Işıksalan, 1998). Metinlere millî ve edebî olma niteliğinin getirilmesi dil dersi esnasında ikincil hatta üçüncül becerilerin kazandırılmaya çalışılmasıyla ilgilidir. Bugün lise

müfredatlarında dil ve edebiyat eğitimi ile birlikte değerler eğitiminin verilmeye çalışılması yukarıdaki uygulamayla oldukça benzerdir.

Sultanilerde dil bilgisi konuları ise sarf ü nahiv ve kavaid başlıkları altında okutulmuştur. 1912 *Programı*'nda ilk sene Arapça ve Farsça dil bilgisi kuralları (izafetler, terkiib-i tavsifiler, mürekkep sıfatlar, Arapça-Farsça ism-i fâ'iller, ism-i mef'ûller); ikinci sene dilin birleşik unsurları, kelime türleri, cümle türleri, isim, sıfat, zamir konuları; üçüncü sene ise filler, edat, zarf ve ünlem konuları öğretilmektedir (Işıksalan, 1998). “*Programda özellikle Arapça ve Farsça isim ve sıfat tamlamaları ile türemiş kelimelerin üzerinde durulması istenir.*” (Işıksalan, 1998: 202).

İmla dersi sultanilerde idadiler kadar rağbet görmemiştir. Zira 1912 *Sultani Programı*'nda “*haftada bir imla dersi verilecektir.*” (Işıksalan, 1998: 187). İmla dersi bu program dışında bir de 1922 *Sultani Programı*'nda karşımıza çıkar (Işıksalan, 1998). Ancak burada da ders içeriği verilmemiştir.

Sultanilerde yer alan takviye-i hafıza, ezber ve inşad, ezber ve inşad ile tahrir gibi farklı isimlerle karşımıza çıkan ders de Osmanlı Türkçesi konu başlıklarından biridir. 1912 *Programı*'na göre bu ders, okutulan şiirlerin ezberletilmesine yöneliktir (Işıksalan, 1998). Aynı programın üçüncü sınıfında eski eserlerin ezberletilmesinin yanı sıra öğrenciye yeni parçaların yazdırılacağı ifade edilmektedir (Işıksalan, 1998). 1913 *Sultani Programı*'nda ezber ve inşad başlığıyla yer alan derste edebî eserin vurgu ve tonlamaya dayalı olarak okutulması ve eserin kavratılması amaçlanmıştır (Işıksalan, 1998). Dolayısıyla bu ders öğrencilerin kelime hazinelerini ve okuma becerilerini geliştirmeye yöneliktir.

Sultani programlarında hüsn-i hat dersi kaldırılmış, aynı amaca hizmet etmese de yazma becerilerine yönelik olması bakımından inşa, kitabet, ifade-i meram ve inşa, tahrir gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. 1912 *Sultani Programı*'nda inşa başlığıyla içeriği verilen bu konuda birinci sınıfta sarf ve nahve uygun mektup türleri; ikinci sınıfta tahtada girişimciliği destekleyen ahlaki konulu metinler; üçüncü sınıfta ise mektup, hikâye ve tasvir konulu metinler yazdırılır ve eski eserlerden seçilen metinlerin yeni dile aktarımı yaptırılır (Işıksalan, 1998). Sonraki programlarda kitabet ve tahrir dersinde de benzer uygulamalar mevcuttur. Bu konu başlıkları altında da öğrencinin Osmanlı Türkçesi yazma becerilerini geliştirecek yaratıcı metin oluşturma odaklı görevler verilmiştir.

1.3. İdadi ve Sultanilerde Okutulan Türkçe/Osmanlı Türkçesi Dersinde Kullanılan Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Osmanlı eğitimcilerinin Tanzimat yıllarından sonra genel eğitime yönelik olarak yöntem ve teknik konularında ortaya attıkları fikirler Türkçe/Osmanlı Türkçesi dersinde de karşılığını bulur. Bu dönemde Osmanlı Türkçesi eğitiminin daha etkili bir şekilde icra edilmesi için birçok isim görüş bildirir.

Bu isimlerden biri olan “*Abdurrahman Süreyya fenn-i belagat-ı Türkiyye'yi öğrenmek suretiyle dilin kurallarının bozulmadan uygulanabileceğini ve korunabileceğini düşünür. Yazar; dil ile anlama, kavrama arasındaki bağa dikkat çeker...*” (Topçuoğlu, 2003: 382).

Osmanlı Türkçesi öğretiminde kimi eğitimciler ise Arapçanın yerini tartışmışlardır. İbrahim Efendi, Osmanlı Türkçesi eğitimi verilirken Arapçanın öğretilmesi gerektiğini savunurken Recâizade Mahmut Ekrem bu düşünceye karşı çıkar. Süleyman Fehmi ise

uygulamanın önemine vurgu yapmış ve öğrencilere vazife verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Topçuoğlu, 2003).

Ali Nusret, kıraat derslerinde öğrenciye iyi okumayı ve iyi düşünmeyi öğretmenin gerektiğini söylemiştir (Karagöz, 2014). Bu düşünce, kıraat dersinin sadece okuma odaklı olmadığını göstermektedir. Sabri Cemil Bey *Ameli Fenni Tedris* adlı çalışmasında “*Dil öğretiminde kaide ve yazdırmadan ziyade konuşmaya önem vermelidir. Bu hususla eski metodu çabucak terk etmelidir.*” (Akt., Ergün, 1996: 119) diyerek öğrencinin dili konuşarak öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Günümüzde yabancı dil öğretiminde bir yöntem olarak benimsenen bu öneri Sabri Cemil Bey tarafından Osmanlı Türkçesi eğitiminde de benimsenmiştir.

Süleyman Şevket; Darülmuaallimin, Darülmuaalimat ve her türlü lisede dil eğitiminin okuma merkezli yapılması gerektiğini belirtir, sarf ve nahvin ihmal edilmemesi gerektiğini vurgular (Karagöz, 2014). Bu yönüyle Süleyman Şevket, okuma becerileri ve dil bilgisi öğretiminin üzerinde durur. Yine Süleyman Şevket tahrir vazifelerinden bahsederken yazı konularının hayattaki ihtiyaçlarla örtüşmesi gerektiğini söylemiş ve öğrencinin yazı yazarken gözlemlerinden yararlanmasını önermiştir (Karagöz, 2014). Süleyman Şevket bu önerileriyle “hayatilik ilke”si üzerinde durmuş ayrıca öğrenci merkezli bir dil eğitimi benimsediğini ortaya koymuştur.

Tanzimat’tan sonra eğitimde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması sıkça gündeme gelir. Farklı yöntem ve tekniklere ders içeriklerinde de rastlanmaktadır:

“Sarf ü Nahv-ı Osmanî dersinde kelime çeşitleri (isim, sıfat, zamir, fiil, edatlar) ve cümle tahlillerine ilişkin bol bol alıştırmaya yaptırılır. Osmanlıca dil kuralları bir üst sınıfta bizzat tahtada uygulama yaptırılarak tekrarlatılır ve zihinlere daha iyi yerleşmesi için de alıştırmalar, düzeltilmiş hâliyle öğrencilerin defterlerine yazdırılır.”

(Işıksalan, 1997: 166).

Söz konusu ifadelerden cümle tahlilleri, alıştırmalar, dönüt düzeltme ilkesine dayanan yazma çalışmalarından hareketle basit düzeyde de olsa uygulama odaklı çalışmaların yapılacağı anlaşılmaktadır. Aynı programda inşa ve kitabet dersinde yazma becerilerini geliştirmek için basit düzeyde hikâyelerin yazdırılacağı belirtilir (Işıksalan, 1997). Bu yöntem ise günümüz liselerinde hâlâ kullanılmaktadır.

Bu dönemde uygulamaya dönük yöntemlerin yanında ezber yöntemi de kullanılmıştır. Okuma ve ezber dersinde öğrenci seviyesine uygun metinler ezberlettirilmiş, ezberletilen metinler öğretmen tarafından anlatılmış ve metin dil bilgisi kurallarına uygun olarak öğrencilerin defterlerine yazdırılmıştır (Işıksalan, 1997). Ezber yönteminin yanında okuduğunu anlama çalışmalarına yer verilmesi, dil bilgisi kurallarına değinilmesi oldukça önemlidir.

1911 Programı’nda Osmanlı Türkçesiyle alakalı bazı derslerde ödevin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. “*Özellikle imla örnekleri, kitabet ve usul-i tahrirle ilgili olarak programda şu açıklamalar yer alır: ‘Haftada bir kitabet vazifesi verilecek ve cümlesi muallim tarafından tashih olunacaktır.’* (Işıksalan, 1997: 179).

Yukarıda verilen birkaç örnekten de anlaşıldığı üzere idadilerde ezber, yazı çalışmaları, dil bilgisi alıştırmaları, ödev klasik yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

çalışmalarda yapılan geri dönüt-düzeltilme ilkesine uygun yönlendirmeler, öğrenciye verilen görevler dönemin eğitim anlayışının modern ilkelere yaklaştığını göstermektedir.

Yöntem ve teknik kullanımı sultanilerde daha başarılı bir şekilde karşımıza çıkar. *1912 Mekteb-i Sultani Programı* kıraat ders içeriklerine göre kıraat dersi düşünme becerilerinin geliştirilmesinde bir vasıta olacaktır. Bu sebeple kıraat ders kitaplarında birbirlerine zıt metinler bulunacak, bu metinlerin ana fikirleri öğrenci tarafından bulunacak ve mukayese edilecektir. Öğrenci metinler arasında mukayese yaparken kendi şahsi fikirlerini de ifade edecektir (Işıksalan, 1998). Buradaki yenilik hem metinlerin birbirine zıt seçilip öğrencinin metni algılama seviyesini yükseltmek hem de bu çalışmayı öğrenciye yaptırarak öğrenci merkezli bir anlayışla dersin akışını sağlamaktır. Öte yandan metnin tahlilinden sonra öğrencinin yaptığı karşılaştırmalara kendi fikirlerini de eklemesi sentez basamağındaki bir uygulamanın yapıldığını gösterir. Ayrıca okuma metinlerinde yapılan karşılaştırma ve kendi fikirlerini ekleme ifadeleri yüzeysel de olsa eleştirel ve yaratıcı okuma türlerine işaret etmektedir.

Kıraat kitabında karşılaştırma ve sentez içerikli uygulamalar dönemine göre oldukça yenilikçidir. Öte yandan sonraki programlarda kıraat dersinin güzel yazı yazmayı sağlaması gerektiği ifade edilmiştir (Işıksalan, 1998). Bu durum, idadilerde olduğu gibi sultanilerde de okuma ve yazma becerilerine yönelik çalışmaların eş zamanlı olarak yapıldığını göstermektedir.

İfade-i meram ve inşa ders içeriklerinde öğrencinin metni vurgu ve tonlamaya uygun olarak okuması, eseri özet olarak anlaması ve esere kendi düşüncelerini eklemesi gerektiği ifade edilmiştir. Aynı programa göre öğretmen gerektiği yerde sözlü uyarılarda bulunup öğrenciyi yönlendirmelidir (Işıksalan, 1998). Bu ders işleme usulü bugünkü Yapılandırmacı Eğitim Yaklaşımı'nı andırmaktadır. Özellikle öğretmenin bazı sözlü uyarılarla öğrenciyi yönlendirmesi günümüz öğretmeninden beklenen temel bir davranıştır.

1913 Programı'nda sarf ü nahiv dersinin “*temrînat-ı şifâhiyye ve tehrîriyye denilen sözlü ve yazılı alıştırmalarla...*” Işıksalan (1998: 208) öğretildiği belirtilir. Dil eğitiminde sözlü yöntem özellikle yabancı dil öğretiminde günümüzde kullanılan bir yöntemdir. Ancak bu yöntemin bir benzeri olan sözlü alıştırma II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı Türkçesi dil bilgisi eğitiminde de kullanılmıştır.

1921 Programı tahrir ders içeriğine göre erkek sultanilerinde sınırları öğretmen tarafından belirlenen ve öğrencinin gözlemlerine dayanan aile mektupları, özel mektuplar, tasvirler, hikâyeler ve mütalaanamerler; kız sultanilerinde ise ev hayatının adabı, anne şefkati, baba himayesini ihtiva eden mektup ve yazılar yazdırılır (Işıksalan, 1998). Burada metinlerin öğrenci gözlemine dayanması sınırı her ne kadar öğretmen tarafından çizilse de günümüzdeki yaratıcı yazma çalışmalarını andırmaktadır. Öte yandan kızlara mahsus sultanilerde aile hayatına, anne şefkati ve baba himayesine dayanan metinler yazdırılması hayatilik ilkesine göre bir program hazırlandığını göstermektedir. Elbette bu durum dönemin sosyal yaşantısı ile ilgilidir. Nitekim kız sultanilerinde toplumun kadından beklentilerine yönelik bir içerik hazırlanmıştır.

İdadi ve sultani ders içerikleri incelendiğinde idadilerde daha çok yazma, dil bilgisi alıştırmaları, ödev, anlatma gibi klasik yöntemler kullanılırken; sultanilerde klasik yöntemlerin yanı sıra daha modern diyebileceğimiz öğrenciyi merkeze alan yaratıcı yazma, eleştirel okuma, gözlem gibi yöntemler de kullanılmıştır. Aynı zamanda sultanilerde üst

düzye düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler de yapılmıştır. Sultani programlarında öğrencinin ön planda tutulması, öğrencinin aktif olarak derse katılması oldukça önemli yeniliklerdir.

1.4. İdadi ve Sultanilerde Okutulan Türkçe/Osmanlı Türkçesi Dersinde Kullanılan Ders Kitapları

Ahmet Cevdet Paşa ile Keçecizade Fuat Paşa tarafından 1850’de hazırlanan *Kavaid-i Osmanîye* adlı eser, Batıdaki örneklerine benzeyen ilk ders kitabımızdır (Aslan, 2010). Adından da anlaşılacağı üzere eser bir dil bilgisi kitabıdır.

Mehmet Nüzhet’in 1869’da yayımladığı *Mugni’l-Küttâb* memurlara rehber niteliğinde bir eserdir. Mehmet Nüzhet inşa ve kitabet dersleri için lügat, nahiv, aruz, kafiye, iştikak, meani, beyan, tarih, inşa, sarf, hat, karzu’ş-şiiir konularının bilinmesinin önemine değinir (Argıt, 2006).

Selim Sabit’in 1870 yılında kaleme aldığı *Mi’yârü’l-Kelâm* adlı eserin birinci bölümünde hitabet ve kitabete, ikinci bölümünde ilm-i beyana, son bölümünde ise nazım ve nesir konularına yer verilir (Argıt, 2006). Bu eser özellikle kitabet derslerinin işlenişine uygun olmasıyla beraber edebiyat ders içeriklerini de ihtiva eder. Selim Sabit Efendi’nin 1875 yılında yayımladığı *Muhtasar Sarf-ı Osmanî* adlı eserse adından da anlaşılacağı üzere Osmanlı Türkçesi kelime yapısıyla ilgili olarak yazılmış bir dil bilgisi kitabıdır (Ünal, 2008).

1876 yılında neşredilen, Ahmet Hamdi’nin *Belagat-ı Lisân-ı Osmanî*’sinde öğrenci “...belagat çerçevesinde güzel yazmanın yollarını tanır. Nitekim müellif belagat, meânî, beyan, bedii kavramlarının ifade ve inşadaki yerini genel çerçevesi ile belirlemeye çalışır.” (Argıt, 2006: 259). Bu kitap, inşa ve tahrir derslerinde kullanılabilir bir kitap olarak düşünülebilir.

Mehmet Rıfat’ın *Külliyât-ı Kavaid* adlı eseri 1886 yılında neşredilmiştir. Eser, idadi ve dengi okullar ile önceden Türkçe eğitimi almış yabancılar için hazırlanmıştır. Eserde belagat, sarf ve nahiv konularına yer verilmiştir (Argıt, 2006).

Ali Nazîma tarafından 1890 yılında yayımlanan *Muhtıra-i Belagat* adlı eser sınavlara hazırlık amacıyla yazılmış; eserde kelime, isim, fiil, edat, kelam, ilm-i beyan, ilm-i meânî ve usul-i şiiir bölümlerine yer verilmiştir (Argıt, 2006).

“Ruscuklu M. Hayri, *Belagat (1890) adlı kitabını İzmir İdadisinde okuttuğu lisân-ı Osmanî derslerinden derleyerek hazırlamıştır. Klasik manada bir belagat kitabı olmasına rağmen şiveye mugayeret, teşhis ve intak, noktalama işaretleri gibi yeni konulara da yer vermiştir.*”

(Argıt, 2006: 261).

Raşit’in 1899’da neşredilen *Külliyât-ı Kavaid-i Lisân-ı Osmanî* adlı eserinin ilk iki bölümünde sarf ve nahiv, üçüncü bölümünde belagat konusunda, ek bölümünde ise imla ve pekiştirme sıfatları hakkında malumat verilir (Argıt, 2006).

1911 idadi programlarında kavaid dersi için Hüseyin Cahit’in *Türkçe Sarf ve Nahv* adlı eseri, kıraat dersi içinse Mehmet Ata Bey’in *İktifâf* kitapları okutulmuştur (Çapçı Sipahi, 2014).

Mithat Sadullah’ın *Yeni Usul Tahrir ve Kitabet Dersleri*’nde “... imla, kelimeler, sözlük, sözlük okuma, tamlama oluşturma, noktalama işaretleri, yazı yazmanın genel özellikleri, özel ve resmî yazılar, yazmayı olumsuz etkileyen hususlar, tanımlayıcı anlatım,

betimleyici anlatım gibi..." (Demir, 2017: 286) Osmanlı Türkçesi dil bilgisi ve edebiyat konuları birlikte işlenmiştir

Hüseyin Ragıp'ın 1918 tarihli *Kitabet, Ezber ve İnşad Dersleri* adlı eseri sultaniler, idadiler ve Dârülmüâllimât için basılmıştır. Kitapta yazı yazma, ezber ve şiir okuma gibi konular yer almaktadır (Demir, 2017)

Türkiye Cumhuriyeti'nde Harf İnkılabı'na kadar Arap harfli ders kitapları kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde 1921-22 tarihlerinde liselerin birinci devresinde okutulacak ders kitaplarının bazıları şunlardır:

Köprülüzade Fuat Bey'in *Yeni Millî Kıraat, Türk Dili, Millî Kıraat*, Süleyman Şevket Bey'in *Güzel Yazılar*, Hüseyin Cahit Bey'in *Türkçe Sarf ve Nahiv*, Mithat Sadullah Bey'in *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*, Halit Fahri Bey'in *Kıraat Numuneleri* (Aslan, 2010).

2. Harf İnkılabı ve Osmanlı Türkçesi

2.1. Harf İnkılabı'nın Tarihi

Türk tarihinde çeşitli sebeplerle birçok alfabe kullanılmıştır. Bunlardan en yaygın olanları ise Köktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir. Türklerin İslam medeniyeti dairesine girmesiyle kullanılmaya başlanan Arap harfleri Harf İnkılabı ile birlikte terkedilmiş ve Latin harfli Türk alfabesine geçilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan alfabe değişikliğinin temelinde yazıyı öğrenmenin güçlüğü, imlada birliğin sağlanamaması, yabancıların dilimizi öğrenmekte güçlük çekmesi ve eğitim alan kişilerin bile bir makaleyi yanlış okuyamaması gibi âmiller gösterilmiştir (Ülkütaşır, 1973). Öte yandan Harf İnkılabı'nın gerçekleşmesinde genel olarak; yazının doğru okunamaması, bazı kelimelerin farklı okunuşlarının okumayı güçleştirmesi, okuma yazma oranlarının düşük olması, okuryazarlığın belli bir zümrenin ayrıcalığı olması ve yabancı dillerden dilimize geçen kimi kelimelerin doğru olarak yazılamaması gibi sebepler ileri sürülmüştür. Bu sebeplerin yanı sıra inkılabın gerçekleşmesinde siyasi, ideolojik ve ekonomik bazı sebepler de vardır. Lewis, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı medeniyeti ve Doğu kültürüyle ilişkileri kesip Batılı milletler içinde yer alma arzusunu Harf İnkılabı'nın toplumsal ve kültürel sebebi sayar (Balkaya, 2009). Lewis'in bu tespitini Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün demeçlerinde de görmek mümkündür. Nitekim Gazi, Türkolog Monolof'a "*Batu uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Batülulara kolaylığına bağlanamaz... Ama Harf İnkılabı'nın bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır.*" (Arar, 1981: 149) diyerek bu durumu izah eder. Harf İnkılabı'nın ekonomik sebebi olarak ise Arap harfleriyle basın ve yayın faaliyetlerinin zorluğu gösterilmiştir (Şimşir, 2008)

Alfabe meselesi ilk kez 1850'li yıllarda gündeme gelir. Ancak Arap harflerinin Türkçeyi yazmada yetersiz olduğunu ilk düşünen isim Kâtip Çelebi'dir (Şimşir, 2008). Öte yandan "*tanınmış Türk asıllı hekim ve filozof Bîrûnî Arap yazısının harekeleme ve şeklen benzer harfleri birbirinden ayırmak için nokta konulması zarureti sebebiyle diğer dillerdeki kelimeleri ifadede yetersiz kaldığını söylemiştir.*" (Ertem, 1995: 41).

Tanzimat Fermanı'nın eğitimle ilgili bölümlerinde harflerle ilgili olarak Osmanlıca için uygun bir alfabenin düzenlenmesi de önerilir (Dönmez, 2013). Burada alfabenin düzenlenmesi ifadesi o dönem yeni yeni gelişen alfabenin ıslahı fikriyle ilgili olmalıdır.

Nitekim sonraki yıllarda, özellikle Tanzimat Devri içerisinde, alfabe konusunda hâkim olan fikir alfabenin ıslah edilmesi şeklindedir. Ancak az da olsa bu dönem içinde de Arap harflerinin tamamen terk edilmesi gerektiğini savunan isimler de olmuştur. Fransız Volney bu fikrin ortaya çıkmasında etkisi olduğu düşünülen isimlerden biridir. Volney'in ölümünden sonra yayımlanan bir eserinde yazar, Türkçenin Latin harfleriyle yazılması gerektiğini söyler (Arar, 1981).

Alfabe konusunda Tanzimat Dönemi'nde ilk somut adımı atan isim Ahmet Cevdet Paşa'dır. Paşa, *Kavaid-i Osmaniye* adlı eserinde Arap harflerinin Osmanlı Türkçesinde bulunan kimi sesleri karşılamadığını savunmuş, bu duruma bir çözüm üretilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Sadoğlu, 2010).

Aynı yıl içerisinde Encümen-i Dâniş ünlü sayısının artırılması ve harflerin üstlerine ve altlarına bazı işaretler koymak suretiyle alfabenin ıslah edilmesi gerektiğini açıklamıştır (Ertem, 1991). 1862 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de bir konferans veren Münif Paşa ise sonraları Hurûf-ı Munfasıla adı verilecek olan, harflerin Latin alfabesinde olduğu gibi ayrı yazılmasına dayanan bir ıslah önerisinde bulunur (Ülkütaşır, 1973). Sonraları bu öneriler doğrultusunda bazı alfabe denemeleri de yapılır. Enver Paşa'nın Balkan Savaşları esnasında uygulamaya koyduğu *Ordu Elifbası* bu denemelerin en önemlisidir. Ancak *Ordu Elifbası* ordu içindeki haberleşmeyi yavaşlattığı gerekçesiyle kısa süre sonra uygulamadan kaldırılır (Doğaner, 2005).

Konuyla ilgili olarak Azerbaycan Türklerinden olan Mirza Fethali Ahundzade ise önce harflerin ıslah edilmesi sonra da Latin alfabesine geçilmesi önerilerini dönemin sadrazamına sunar. Ancak bir sonuç alamaz (Şimşir, 2008).

Tanzimat aydınlarından Namık Kemal ise İran Elçisi Melkum Han'ın harflerin değiştirilmesine yönelik yazılarına karşı çıkmıştır (Şimşir, 2008). Öte yandan Hayrettin Bey harfleri değiştirmedikçe terakki edemeyeceğimizi ifade etmiş, Ebuzziya Tevfik ise cehaletin harflerle alakalı olmadığını, harfleri değiştirmekle eğitim meselesinin halledilemeyeceğini savunmuştur (Dönmez, 2013).

Sadrazam Ali Paşa'nın Fransızca tercümanlığını yapan Charles Mismar'e göre ise Osmanlı Devleti'nin geri kalma sebebi İslamiyet değil Osmanlı'nın Avrupa'yı takip etmemesi, oradaki gelişmeleri görmemesidir. Mismar bu nedenle alfabenin ıslah edilmesini önerir (Ertem, 1991). Mismar'in fikirleri bir Avrupalının harf meselesine bakış açısını yansıtmaya bakımdan önemlidir.

Alfabe hususunda Tanzimat Dönemi'nde genel kanı harflerin ıslah edilmesi yönündedir. II. Abdülhamit Dönemi'nde alfabe tartışmaları nispeten azalır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise alfabe tartışmaları ile ilgili ilk resmî çalışma 1909 yılında Maarif Nezareti bünyesinde oluşturulan İmla ve Sarf Encümenleri tarafından hazırlanan *Sarf ve Nahv-i Türkî* adlı çalışmadır (Dönmez, 2013). Bu çalışma alfabe meselesinin artık resmî olarak irdelendiğini göstermektedir. Ardından 1911 yılında Recâizâde Mahmud Ekrem tarafından kurulan İslah-ı Hurûf Cemiyeti, Hurûf-ı Munfasıla yönteminin alfabe sorununu çözeceğini beyan eder. 1912 yılında ise Müşir Gazi Ahmet Paşa İslah-ı Hurûf Encümeni'ni kurmuş ve harflerin ıslah edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Dönmez, 2013).

II. Meşrutiyet Dönemi aydınlarını "harflerin ıslahını isteyenler" ve "Latin harflerinin kabul edilmesini savunanlar" olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar içinde Latin harflerine taraftar olanlar arasında Hüseyin Cahit Yalçın, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıç-

zâde Hakkı, Musullu Davut Bey gibi isimler sayılabilir (Tongul, 2004). Bu isimler Meşrutiyet Devri içinde devlet tarafından da desteklenmiş, zaman zaman karışıklıkların önlenmesi için Latin harfleri kullanılmıştır. Nitekim İzmit Sancağı'nda ikamet tezkireleri, muzır neşriyat arasında görülen bazı gazete ve dergilerin isimleri, bazı yer ve sokak adları Latin harfleriyle yazılmıştır (Dönmez, 2013).

Bu dönemde alfabenin ıslahını savunan ve Latin harflerinin kabul edilmesine karşı çıkanlar ise Necib Asım, Milaslı İsmail Hakkı, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Ziya Gökalp gibi Türkçülük fikrini benimseyen aydınlardır (Sadoğlu, 2010). Bu isimler dışında Celal Esat, Ali Nusret Bey, İsmail Subhi, Cihangirli Şinasi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu da harflerin ıslahını savunmuşlardır (Dönmez, 2013).

Millî Mücadele yıllarında çok fazla gündeme gelmeyen harf meselesi 1922 yılında bir kez daha gündeme gelir. Azerbaycan hükümetinin Latin harfli bir yazıyı kabul etmesiyle alfabe meselesi bir kez daha tartışılmaya başlanmıştır (Tongul, 2004). Öte yandan 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde Ali Nazmi, Latin harflerinin kabulü yönünde bir önerge sunmuş ancak önerge kongre başkanı Kâzım Karabekir tarafından yüzyıllardır yazılan eserlerin heba olacağı ayrıca Batılıların Türkler Hristiyanlaşıyor propagandasında bulunacağı gerekçeleriyle reddedilmiştir (Sadoğlu, 2010).

1924 yılında ise İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu konuyu meclise taşır ve Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini söyler (Ülkütaşır, 1973). 1926 yılında ise Akşam gazetesi konuyla ilgili bir anket yapar. Bu ankete 16 isim katılmış bunlardan sadece üçü (Abdullah Cevdet, Mustafa Hamit ve Refet Avni) Latin harflerinin kabulünü savunmuştur (Özerdim, 1998). Akşam gazetesinde yayımlanan bu anket 1926 yılı içerisinde aydınların konuya bakış açılarını yansıtmaktadır. Harf İnkılabı'ndan hemen önce yapılan bu anketin yanında bazı aydınlar da yazdıkları eserlerle ıslah yoluyla alfabe meselesinin çözüleceğini ifade etmişlerdir. Bu aydınlardan biri olan Avram Galanti (1927/1996) *Arabî Harfleri Terakkimize Mani Değildir* adlı eserinde harflerin ülkenin geri kalmasında bir etkisinin olmadığını, milletin tekâmül etmesi için eğitim kurumlarının ve eğitim öğretim metotlarının ıslah edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

1926 yılında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, mecliste yaptığı bir konuşmada alfabe meselesiyle ilgili olarak Dil Heyeti adında bir komisyon oluşturulacağını ifade etmiştir (Şimşir, 2008). Sonraki yıllarda ise Latin harflerine geçiş aşamasını oluşturan bazı yenilikler yapılmıştır. Örneğin 1927 yılında Maarif Vekâleti tarafından alınan bir kararla İstanbul Üniversitesi ve liselerde matematik, fizik, kimya gibi derslerdeki formüllerin Latin harfleriyle öğretilmesi kararlaştırılmıştır (Ertem, 1991).

1923-1928 yılları arasında Harf İnkılabı'nın gerçekleştirilmesi için atılan en önemli adım Latin rakamlarının kabulü olmuştur. Latin rakamlarının kabulü sırasında Latin harflerinin kabulü de gündeme gelmiş, bunun üzerine Maarif Vekili Mustafa Necati konunun bir encümen tarafından görüşüleceğini belirtmiştir (Sadoğlu, 2010). Sözü edilen Dil Encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928'de Ankara'da yapmıştır. Encümen tarafından Alfabe ve Gramer Komisyonu kurulmuş, en sade Türkçeyi kullandıkları gerekçesiyle İstanbul Kapalıçarşı'da bulunan mobilyacıların kullandıkları Türkçe esas alınarak bir *İmla Lügati* hazırlanmıştır (Doğaner, 2005; Güzel, 2017). Komisyon hazırlanan yeni alfabeyle *Elifba Raporu* adıyla 1 Ağustos 1928'de Mustafa Kemal Atatürk'e sunmuştur. Ardından 6 Ağustos 1928 tarihinde yapılan bir toplantıyla alfabeyle son şekli verilmiştir (Özerdim, 1998).

Elifba Raporu'na son şeklinin verilmesinin hemen ardından, 9 Ağustos 1928 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk *Sarayburnu Nutku* ile Latin alfabesine geçildiğini duyurmuştur (Ülkütaşır, 1973). *Sarayburnu Nutku*'ndan sonra bir seferberlik başlatılmış, İbrahim Necmi Dilmen tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda alfabe dersleri vermeye başlanmıştır (Şimşir, 2006). Mustafa Kemal Atatürk ise çeşitli illere geziler düzenlemiş ve bu illerde yeni harfleri halka bizzat kendisi tanıtmıştır (Tongul, 2004).

Nihayet 1 Kasım 1928 tarihinde Üçüncü Dönem Büyük Millet Meclisinin ikinci açılış toplantısında 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun* oy birliğiyle kabul edilmiştir. Kanun 3 Kasım 1928 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Şimşir, 2008).

Kanunun yayımlanmasından itibaren devlete bağlı tüm kurum ve kuruluşlar ile özel müesseselerde Latin harfli Türk alfabesinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Öte yandan eski harflerin kullanımına yazılan dilekçelerde, gazete ve dergiler ile kitapların basımında bir süre daha müsaade edilmiştir. Daha önce basılan kitapların 1930 yılının başına kadar kullanılabilceği, okullarda eğitimin Latin harfli Türk alfabesiyle yazılan kitaplarla yapılacağı, eski harflerle neşredilmiş kitapların kullanımının yasak olduğu da kanunda belirtilmiştir (Ülkütaşır, 1973).

2.2. Harf İnkılabı Sonrası Osmanlı Türkçesinin Kullanım Alanları

Holbrook (1994/2014: 13)'a göre "*Alfabe Kanunu, okuma alışkanlıklarında ve geçmişle kurulan bağlantılarda belirleyici bir kopuşa yol açtı; dil reformu ve eğitim politikaları da bu kopuşu derinleştirdi.*" Holbrook'un bu tespiti Türk dilinin Harf İnkılabı'ndan sonra geçirdiği evrelerin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Harf İnkılabı sonrasında Osmanlı Türkçesinin artık ölü bir dil hüviyetine tebdil etmesi kaçınılmazdı. Zira hâkim ideoloji ve kaynağını Batıdan alan fikrî akımların yeni Türk devletine tesirleri de bu durumu elzem kılıyordu. Doğu medeniyetiyle olan bağın sembolik bir mümessili olarak görülen Arap harflerinin bırakılıp yerine Latin kökenli yeni bir alfabenin kabul edilmesi geçmişle ve en çok da Doğu ile olan bağların kopması anlamına gelmektedir. 1928 yılından itibaren artık hayatın her alanında eski harflerin kullanılması yasaklanmış, eğitim alanında yapılan atılımlarla da gelecek nesillerin Latin harflerini benimsemesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Yeni Türk devletinin geçmişle olan edebî ve kültürel bağlarını koparması sadece Harf İnkılabı ile mümkün değildi. Bu sebeple Harf İnkılabı'ndan hemen sonra Dil Devrimi başlatılmıştır. Dil Devrimi kararı Türk Dili Tedkik Cemiyeti tarafından 1932 yılında 1. Türk Dili Kurultayı'nda alınmıştır. Bu kurultayda Türkçeye Arapça ve Farsçadan giren kelimelerin tasfiye edilmesine, bu kelimelere Türkçe karşılıklar bulunmasına, dilimize yabancı dillerden geçen kelimelerin halkın anlayıp anlamadığına bakılmaksızın dilimizden atılmasına karar verilmiştir (Yüce, 2012). "*1950'den sonra dilin devlet tarafından yönlendirilmesi faaliyetlerine son verilse de yanlış uygulamalar devam etmiş, mesele tam bir başı boşluğa terk edilmiş, dil konusu anlamsız inatlaşmalarla Doğucu-Batıcı, sağcı solcu, ilerici-gerici tartışmalarına malzeme yapılmıştır.*" (Yüce, 2012: 575). Bununla birlikte "*Atatürk'e göre: Özleştirme'de aşırılık bir 'çıkılmazdır'. Dil bu hâlde bırakılmaz. 'Tabii yol' a girmek lazımdır.*" (Banarlı, 2010: 308). Bu ifadeler Atatürk'ün de son yıllarında dilde tasfiyecilik hareketine karşı olduğunu göstermektedir.

1934 yılında Dr. Kvergic tarafından temelleri atılan ve 1936 yılındaki 3. Türk Dil Kurultayı'nda gündeme gelen Güneş Dil Teorisi de dil politikalarına yön vermiştir (Bayraktar, 2012). Güneş Dil Teorisi'ne göre bütün dillerin kaynağının Türkçe olması, Türkçeye Arapça ve Farsçadan geçtiği düşünülen kelimelerin de Türkçe kabul edilmesini ve öz Türkçecilik hareketinin bir nebze de olsa önemini kaybetmesini sağlamıştır (Bayraktar, 2012). Nitekim Yakup Kadri, Güneş Dil Teorisi'nin dil politikalarında bir orta yol arama düşüncesinin ürünü olduğunu belirtir (Sadoğlu, 2010). Bu durum Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine tevarüs eden kelimelerin bir nebze de olsa varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır.

Harf İnkılabı'ndan sonra benimsenen dil politikaları, çoğu Arapça ve Farsça kökenli olan ve asırlarca Türk dilinin sayısız eserinde kullanılan kelimelerin tasfiyesine neden olmuştur. Alfabe değişikliğini pekiştiren bu tasfiye hareketinin temel amacı Osmanlı Türkçesinin kullanımının her alanda sonlandırılması ve bu dilden kalan tüm unsurların zamanla dilden arındırılmasıdır. Bu amaçla ilk adımlar eğitim-öğretim kurumlarında atılmıştır. Harf İnkılabı resmî olarak ilan edilmeden önce sadece Türkçe derslerinin tedrisinin yeni harflerle yapılacağı açıklanmış; ardından birinci ve ikinci sınıflarda bütün derslerde, diğer sınıflarda ise haftada on iki saat yeni harflerle tedrisat yapılacağı bildirilmiştir (Özertim, 1998). Okullarda okutulacak ders kitaplarının seçiminde de oldukça titiz davranılmıştır. 1928 yılında yayımlanan bir layihada Türkçe basılacak kitaplarda yeni harflerin kullanımı zorunlu tutulmuş ve eski harflerle yazılan kitaplarla eğitim yapılması yasaklanmıştır (Dönmez, 2013). Nitekim 1 Ekim 1928'den itibaren “...liseler dâhil, bütün okulların ders kitaplarının yeni harflerle basılacağı bildiriliyordu. 11 Ekim'de gazeteler, yeni harflerle basılan ilk ders kitabının, Ali Canip (Yöntem)'in 'Edebiyat' kitabı olduğunu yazıyorlardı.” (Tongul, 2004: 124). Eski yazı ile kitap basımı her ne kadar Türkiye'de yasaklanmışsa da “... 1946'ya kadar Bulgaristan'da, 1964'e kadar Kahire'de Osmanlı Türkçesi ile kitaplar telif edilip yayımlanmıştır. Batı Trakya, Şam-ı Şerif ve Bağdat'ta da 1970'lere kadar Osmanlıca eserler basılmıştır.” (Yüksel, 2013: 21).

Latin harflerinin halkça hızlı bir şekilde özümsemesi için alınan bu kararlar dışında eski harflerin geleceği ile ilgili olumlu kararlar da alınır. 1929 yılının Ocak ayında Dil Komisyonu tarafından eski harfli eserleri yeni harflere aktarmak için bir komisyon kurulacağı bildirilmiştir (Sadoğlu, 2010). Ancak Mehmet Çınarlı eski harfli eserlerin yeni harflere uzun süre aktarılmadığını, bu konudaki ilk girişimin 1969 yılındaki “1000 Temel Eser” ve “Büyük Türk Yazarlar” isimli yazı dizileri olduğunu ancak bu girişimlerin de siyasi kavgalara kurban edildiğini ifade etmektedir (Ertem, 1991).

Eğitim kurumları için alınan kararların benzerleri sosyal hayat için de alınır. Latin harflerinin kullanımını yaygınlaştırmak için kanundan taviz verilmemiş hatta zaman zaman kişi ve kurumlara yaptırımlar uygulanmıştır. “Öyle ki 27 Aralık 1928'de İstanbul Belediyesi, tabelalarını yeni harflerle değiştirmedikleri için bazı dükkân sahiplerini cezalandırmıştı.” (Sadoğlu, 2010: 228). Ödemiş'te ise bazı levha ve tabelaların eski yazıyla yazılmaya devam edilmesi üzerine Ödemiş'teki ağır ceza savcılıklarına bir yazı gönderilmiş ve bu yazıda eski harfleri kullanmaya devam eden kimselere ceza kanununun 526. maddesi gereğince muamele edilmesi istenmiştir (Dönmez, 2013). Millet Mektepleri'ne devam etmeyen kişilerin de seçilme ve çalışma hakkından mahrum bırakılmalarına ve para cezasına çarptırılmalarına karar verilmiştir (Sadoğlu, 2010). Alınan önlemlere rağmen Arap

harflerinin kullanılmaya devam edilmesi üzerine yeni önlemler alınmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından 1931 yılında yayımlanan bir talimatname ile eski harflerle aleni veya gizli olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunanlar hakkında cezai müeyyide uygulanacağı bildirilmiştir (Dönmez, 2013).

Alınan önlemlere rağmen Osmanlı Türkçesini kullanmaya devam eden sadece halk değildir. Devlet memurları, bazı devlet adamları, akademisyenler, kimi yazar ve şairler de eski harfleri kullanmaya devam etmişlerdir. 1930'lu yıllarda İstanbul'daki yükseköğretim kurumlarında özellikle de İstanbul Üniversitesinde not tutma ve şahsi yazışmalarda eski harflerin kullanıldığı bilinmektedir (Şimşir, 2006). Doğaner (2005) de Latin harflerinin kabulüne öncülük eden bazı yazarların şahsi işlerinde eski harfleri kullanmaya devam ettiklerini bildirir.

Eski harfler kimi zaman devlet dairelerinde memurlar tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir. 1929 yılında yeni *Ceza Usul Muhakemesi Kanunu* eski harflerle çoğaltılmıştır (Doğaner, 2005). Öte yandan 1929 yılında İstanbul Adliyesinde bulunan "Koridorlarda sigara içmek yasaktır." levhası, lokantalardaki yemek listeleri ile tahrir ve kadastro vergisi mükelleflerine gönderilen ihbarnameler eski harflerle yazılmıştır (Doğaner, 2005). Memurlar eski yazıyı kullanmaları sebebiyle zaman zaman hükûmet tarafından ikaz edilmiştir. "Ankara Postanesine yeni harflerle verilen bir telgrafın İstanbul'a eski harflerle çekilmesi, küçük bir olay olmuştu. Ankara sorumluları uyarmıştı." (Şimşir, 2006: 36). 12. 01. 1930 tarihinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzasıyla vilayetlere gönderilen genelge ise şöyledir: "Bazı Vilâyetlerden vekâlete gelen evrak arasında Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun'a muhalif olarak Arap harfleriyle yazılmış müsvedde ve derkenarlar ve notlar görülmektedir." (Dönmez, 2013: 272). 1932 yılında da benzer bir genelge yayımlanır. Bu genelgede ise M. Kemal Atatürk'ün bir seyahatinde devlet dairelerindeki kimi evrakta eski yazıya tesadüf ettiği hatta emirlerine cevap verilirken eski harflerin kullanıldığı ayrıca jandarma karakollarında muhaberatın eski yazıyla yazıldığı ifade edilmiştir (Dönmez, 2013). 1942 yılında CHP genel sekreterinin Başbakan Refik Saydam'a gönderdiği bir yazıda devlet memurları arasında Arap harflerinin kullanılmaya devam edildiği, bu durumun genç kuşakların Harf İnkılabı'nı benimsemelerine engel teşkil ettiği ifade edilmiştir (Dönmez, 2013). Bu yazı, Harf İnkılabı'ndan 14 yıl sonra devlet dairelerinde hâlâ Arap harflerinin kullanıldığını göstermektedir. Tüm bu örnekler bazı memurların yeni harflere uyum sağlayamadıkları ya da bu harfleri benimsemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Bu durumla halkın sosyal yaşantısı içinde de karşılaşmak mümkündür. Bisbee'ye göre "gençlerin yeni harflere olan uyumu daha hızlı olmakla birlikte özellikle daha yaşlı olanların bir gün eski harflere dönüleceğine ilişkin kanaatleri bir süre devam etmiştir. Yeni harflerle okuyabilmelerine rağmen eski harfleri kullanmayı sürdürmüşlerdir." (Doğaner, 2005: 38). Hatta "...Anadolu taşrasında yakın bir geçmişe kadar yeni harfli bir kitabın kapağını açmadan ölenlerin olduğu ve dolayısıyla okuma-yazma oranını arttırma yönündeki girişimlerin yetersiz kaldığı iddia edilmiştir." (Uyanık & Çam, 2014: 209).

Yakıcı (2009) Çorum'un İskilip ilçesinde bulunan ve simle işlenmiş el yazısı bir levhada "Zalimin zulmü varsa mazlumun Allah'ı var" yazdığını, bu levhanın halk tarafından yanlış okunup anlaşıldığını ifade eder. Yakıcı'nın karşılaştığı bu duruma Anadolu'nun birçok yerinde tesadüf edilir. Zira bizim de Kütahya'nın Simav ilçesinde bir lokantada tespit ettiğimiz 1946 tarihli bir levhada eski harflerle "Her sabah besmele ile açılır

dükkânımız/Hazret-i ekber-i yümn pirimiz üstâdımız” yazılıdır. Aynı duruma mezar taşlarında da rastlamak mümkündür. Erzurum ilinin merkeze bağlı Dutçu köyünde yer alan bazı mezarlarda 1990’lı yıllara değin eski harflerin kullanıldığı görülmektedir.

Yakıcı (2009: 136) Harf İnkılabı’ndan sonra Arap harflerinin kullanıldığı kimi halk edebiyatı ürünleriyle ilgili şu bilgileri verir:

...kimi halk edebiyatı sanatçılarının, yeni harfli alfabeyle yazabildikleri, aksine “eski yazı” olarak galatlaşan Arap harfli alfabeyi bilmedikleri hâlde, şiirlerini eski yazıyı bilen kişilere yazdırdıkları görülmektedir. Elimizde 1945’li, 46’lı yıllarda yazılmış mecmualar ve defterler bulunmaktadır. Yine Harf İnkılabı’ndan 20-25 yıl sonra Arap harfli gelenek görenekler kitabı ve sosyal hayata dair yazılmış eserler bulunmaktadır. 1950 yılında vefat eden Âşık Mehmet’in şiirlerinin yer aldığı defterler ve 1928 yılından sonra yazıldığı tahmin edilen ve şu anda Millî Kütüphanede bulunan Serezli Esat Efendi’ye ait folklor kitabı bunlara örnek olarak verilebilir.

Yakıcı’nın tespit ettiği kimi halk edebiyatı ürünlerinde 1940/1950’li yıllarda Arap harflerinin kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Bu kitaplar arasında gelenek görenek kitapları ile sosyal hayata dair kitapların da yer alması oldukça önemlidir. Zira halkın rağbet ettiği bu tip eserlerin eski yazıyla basılması bu kitapların Osmanlı Türkçesini bilen kimseler tarafından okunmaya devam edildiğini göstermektedir. Öte yandan yeni harfleri benimseyen âşıkların olduğu da muhakkaktır. Ancak Yakıcı (2009)’nın verdiği bilgiler doğrultusunda yeni ve eski harflerin halkın belleğini teşkil eden âşıklar arasında bir ikiliğe yol açtığı söylenebilir. Bu ikilem içinde Osmanlı Türkçesinin yaşam şansı bulunduğu, kimi çevrelerce kullanılmaya devam edildiği görülmektedir.

Fikret Kanat 1931 yılında Mamak köyünde yaşadığı bir olayı şöyle nakleder:

“Dağ başında rastladığımız bir çobanla talebe arasında görüşülürken söz yazı işine intikal etti. Çoban sert fakat samimi bir lisanla: ‘Biz Latinceyi öğrenmiyoruz. Latin bizim yazımız değildir. Bize köyde eski yazıyı öğretenler var. Ben de öğrendim ve şimdi Kur’an-ı Kerim’i okuyorum. Siz bizim yazımızı okuyamazsınız.’ dedi.”

(Akt., Arar, 1981: 163).

Anadolu’nun bir köyünde henüz 1931 yılında bir çobanın olaya bakışı, meselenin halk için dinî bir mahiyeti olduğunu göstermektedir. Ancak bu yaklaşım eski yazının dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin okuma düzeyinde öğretiminin yapılmaması ve yeni yazının öğrenilmemesi gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Nitekim bu yaklaşım neticesinde Osmanlı Türkçesinin öğretilmediği, eski harfler nezdinde sadece *Kur’an-ı Kerim* öğretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Halkın eski ve yeni harfler konusunda yaşadığı bocalama bilimsel temellere dayandırılmaz ancak benzer sorunları eğitim seviyesi yüksek olan aydınlar da yaşamıştır. Bu durum meselenin sadece eğitim seviyesiyle ilgili olmadığını kanıtlamaktadır. Mesele, sosyolojik altyapısıyla değerlendirildiğinde alışkanlıkların ve yaşanmışlığın etkisinin hayli fazla olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak harf meselesine tek başına alışkanlıklar zaviyesinden bakmak da meseleye tek yönlü yaklaşmaya neden olacaktır. Nitekim önceden

Latin harflerini tanıyan aydınların dahi yeni harflerle Türkçe yazı yazmada zorlandıklarını ifade edip eski harflerle not almaya devam etmeleri, aydınların eski yazıyı kullanmaya devam etmelerinin tek gerekçesi olarak alışkanlıkları görmemize engel olacaktır. Bu durum farklı bir çalışmanın konusu olup burada ele almaya uygun değildir. Bu sebeple sadece Harf İnkılabı'ndan sonra eski harfleri kullanmaya devam eden aydınlarımızdan bahsedip bu durumun Osmanlı Türkçesi üzerine tesirlerine değineceğiz.

Yakup Kadri yazdığı kimi romanlarda Atatürk'ün ilke ve inkılaplarını anlatmış ve eserleriyle Türk devletinin ideolojisini halka yaymaya çalışmıştır. Yazarın *Ankara* isimli romanı bu eserlerden biridir. Bu romanın ilginç tarafı ise yazarın 1934'te kaleme aldığı eserin müsveddelerini eski harflerle yazmış olmasıdır (Karaosmanoğlu, 2016). Yazarın 1932'de yayımlanan *Yaban* adlı romanında da aynı durumla karşılaşılır. Burada da romanın müsveddelerinde 159. sayfanın eski harflerle yazıldığı görülmektedir (Karaosmanoğlu, 2013).

Edebiyatımızın ünlü simalarından A. Hamdi Tanpınar da eski harfleri şahsi yaşantısında kullanmaya devam eden yazarlarımızdandır. Yazarın mektupları incelendiğinde 1938'lerden 1960'lı yıllara değin eski harfleri kullandığı görülmektedir (Kerman, 2013). Bu durum yazarın Latin harfli Türk alfabesini yerine eski harfleri kullanmaya devam ettiğini göstermektedir. Tanpınar'ın eski harfleri ölümüne değin kullanmasının tek gerekçesi alışkanlıklar mıdır? Bu soruya, yazarın bizatihi verdiği bir cevap elimizde yoktur. Ancak yazarın eserleri bir bütün olarak incelendiğinde Tanpınar'ın Cumhuriyet Dönemi dil politikalarına mesafeli olduğu ifade edilebilir.

Türk edebiyat tarihinin önemli isimlerinden biri olan Mehmet Kaplan da eski harfleri kullanmaya devam etmiştir. Kaplan'ın öğrencisi Orhan Okay'a yazdığı kimi mektuplarda eski harfleri kullandığı, kimi mektuplarında da Latin harfli Türk alfabesini tercih ettiği görülmektedir (Okay, 2006). Okay Kaplan'ın mektupları hakkında şu malumatı veriyor:

“Bendeki mektuplarının birkaçı dışında hemen tamamı eski harflerle. İlk yazışmaya başladığımız yıllarda muhtemelen kendi neslinden arkadaşlarıyla da eski harflerle mektuplaşıyordu. Tabii yıllar ilerledikçe o alfabeyle yazıştıkları azaldı. 1984 tarihli son mektuplarının birinde ‘Senden eski yazı ile bir mektup almak bana çocukluktaki sevgi dolu akraba ziyaretlerini hatırlatıyor. Çok uzaklardan, Sivrihisar’dan kalmış eski günleri...’ diyordu.”
(Okay, 2006: 33).

Bu ifadelerinden bir neslin eski harfleri kullanmaya devam ettikleri ancak zaman geçtikçe bu harflerle iletişim kurabilecekleri kimsenin kalmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan bu mektuplaşmalardan Kaplan'ın öğrencisi ve meslektaşı Orhan Okay'ın da eski harfleri kullandığı anlaşılmaktadır.

Harf İnkılabı'ndan sonra eski harfleri tercih eden isimlerden biri de Muazzez İlmiye Çığ'dır. Eski harfleri hâlen kullandığını söyleyen Muazzez İlmiye Çığ, müfettiş olarak iş yerine gelen Hasan Ali Yücel'in kendisini bu harfleri kullanmaması gerektiği yönünde hiddetle uyardığını anlatır (Öztürk, 2002). Çığ, 1967'de tuttuğu defterlerde de eski yazıyı kullandığını hatta bugün bile bazen eski yazıyı kullanmaya devam ettiğini beyan etmiştir (Öztürk, 2002).

Harf İnkılabı'ndan sonra eski harfleri kullanmaya devam eden isimlerden biri de ilk mecliste Erzurum milletvekilliği yapmış olan Hüseyin Avni Ulaş'tır. 1948 yılında vefat eden Ulaş'ın da Harf İnkılabı'ndan sonra kimi mektuplarında eski yazıyı kullandığı görülmektedir (Çelik, 1996).

Mekteb-i Tıbbiyeden mezun olan ve doktorluk yapan Rıfat Osman da inkılaptan sonra eski harfleri kullanır (Beyaz, 2015). 1933 yılında vefat eden Rıfat Osman önceleri Harf İnkılabı'na karşı çıkmasına rağmen daha sonra Harf İnkılabı'nı benimser ancak Harf İnkılabı'ndan sonra bazı endişeler taşır (Beyaz, 2015). Latin harfleriyle yazmakta zorlanan Rıfat Osman, Dil Devrimi ile Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmayacak olmasını içerler (Beyaz, 2015). Eski eserlerin artık okunamayacağı endişesini taşıyan Rıfat Osman, kızının kendi yazdığı kitapları anlayabilmesi için ona Osmanlıca öğretmeyi düşünür (Beyaz, 2015). Rıfat Osman ve Süheyl Ünver'in mektuplaşmalarından her iki ismin de Harf İnkılabı'ndan sonra eski harfleri kullanmaya devam ettikleri, ara sıra alışabilmek adına yeni harfleri kullandıkları anlaşılmaktadır (Beyaz, 2015). Rıfat Osman, Süheyl Ünver'e yeni harflerle ilgili şöyle der:

“Ben de bu gün sânâ bu harfler ile bir mektub yaziorum; fakât oldoukca güç. Ben ki 40 seneden ziade bu harflerle ülfet etmiş olduğim hâlde satırlar kolay gitmiör; bunun sebebi sesli harflerin bir sürü işaretli olmasıdır. Şu alti satiri yazıncıya kadar sarf etdiğim vakit zarfında eski harflerle belki yirmi satir yazardım.”

(Akt., Beyaz, 2015: 98).

Osman'ın bu ifadelerinden Latin harflerini önceden tanıdığı ancak bu harflere alışamadığı anlaşılmaktadır. Mektup dikkatle incelenirse Osman'ın yavaş yazması bir tarafa imla hususunda da problemler yaşadığı görülmektedir. Bu durum, eski alfabenin eleştirildiği noktalardan biri olan imla hususunda yeni harflerle de sorunlar yaşandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu iki doktor Harf İnkılabı'ndan sonra, üstelik bu harflerle daha önce ünsiyet etmiş olmalarına rağmen yeni harflere alışamamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli sosyologlarından biri olan Nurettin Topçu da eski harfleri kullanmaya devam eden isimlerdendir. Nurettin Topçu'nun Orhan Okay'a göndermiş olduğu 1955 tarihli bir mektupta eski harfler kullanılmıştır (Okay, 2013). Söz konusu mektuptan Topçu'nun inkılaptan 27 yıl sonra eski harfleri kullandığı anlaşılmaktadır.

1950'li yıllarda imam-hatip okullarının açılmasına öncülük eden Mahmut Celalettin Ökten de eski harfleri kullanmaya devam eder. Ökten'in hem Latin hem de Arap harfleriyle ders notları tuttuğu, bu ders notlarından ilm-i ahlakın eski harflerle yazıldığı bilinmektedir (Okay, 2013).

Son devrin önemli edebiyat tarihçilerinden Fevziye Abdullah Tansel de eski harfleri kullanmaya devam eder. Tansel'in 1965 yılına ait günlüğü eski harflerle tutulmuştur (Okay, 2013). Tansel'in inkılaptan 37 yıl sonra eski harfleri kullanıyor olması onun da yeni harflere alışamadığını göstermektedir.

Büyük şair Yahya Kemal de eski harfleri kullanmaya devam etmiştir. Şairin bir rubaisini hem Latin hem de eski harflerle yazdığı anlaşılmaktadır (Okay, 2013). Öte yandan şairin eski yazıyla yazdığı çok sayıda evrak bugün Bayezit'teki Yahya Kemal Müzesinde sergilenmektedir. Yalsızuçanlar (2013: 11) Yahya Kemal haricinde Necip Fazıl, Kenan

Evren, Aziz Nesin, Nazım Hikmet ve Attila İlhan gibi farklı görüş ve ideolojilere sahip olan aydınların da özel yazışmalarında ve imla ettikleri şiirlerde eski yazıyı kullandıklarını ifade etmektedir. Göbel (2019) tüm bu isimler dışında Orhan Veli, Faruk Nafiz, Ziya Osman Saba, Burhan Felek, Reşat Ekrem Koçu, Cahit Sıtkı, Adnan Saygun, Haldun Taner, Vala Nurettin, Cevdet Kudret Solok, İsmail Habib Sevük, Pertev Naili Boratav, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Abdülhak Şinasi Hisar, Sabahattin Ali, Mithat Cemal Kuntay, Mahmut Yesari gibi isimlerin inkılaptan sonra eski harfleri kullanmaya devam ettiklerini belirtir.

Her biri farklı meslek gruplarından olan aydınlar Harf İnkılabı'ndan sonra hayatlarının hemen hemen sonuna kadar eski harfleri kullanmışlardır. İnkılaptan sonra ilk elden ulaşabildiğimiz bu isimler haricinde şüphesiz başka kimseler de eski harfleri kullanmışlardır. Halkın yanı sıra aydınların da eski harfleri kullanmaya devam etmeleri toplum içinde farklı sosyal statüye sahip bireylerin yeni harflere alışmadıklarını ortaya koymaktadır.

Harf İnkılabı'nın ilk yıllarında devrimlerin yerleşmesi amacıyla kimi zaman da ideolojik yönelimler neticesinde eski yazıya dolayısıyla Osmanlı Türkçesine karşı katı bir tavır takınılır. Bu tavır çeşitli yasaklamaları beraberinde getirir. Ardından Dil Devrimi ile birlikte Osmanlı Türkçesinin izlerinin tamamen silinmesi adına çalışmalar yürütülür. Bu durum Osmanlı'nın dil mirasını reddedenlerle bu mirasa sahip çıkanlar arasında bir bellek mücadelesine dönüşür. Bu hususta erken Cumhuriyet ideolojisine sahip kimselerin baştaki anlayışı oldukça serttir. Nitekim Osmanlı'dan kalan dil mirasına karşı olanlar zaman zaman aşırıya kaçan uygulamalarda bulunmuşlardır. İstanbul'da bulunan bazı mimari eserlerdeki eski yazılar tahrip edilmiş hatta kütüphanelerdeki eski yazılı kitapların Beyazıt meydanında yakılmasını ya da yabancı devletlere satılmasını önerenler bile olmuştur (Ergin, 1937). Bununla da yetinilmemiş kitabeler balyozlarla kırılmış, mezar taşları kanalizasyon kapağı olarak kullanılmış, Osmanlı arşivinde bulunan bazı belgeler Bulgaristan'a satılmış, Anadolu'da bulunan kütüphanelerdeki kimi kitaplar ve askerî müze belgeleri yakılmıştır (Başar, 2013). Osmanlı'nın dil mirasına karşı takınılan bu aşırı tutum Dil Devrimi ile kısmen devam etse de beklenen düzeye ulaşmaz. Zira bu minvalde verilen ilk kararlardan biri *Nutuk*'la ilgilidir. 1935 yılında *Nutuk*'un eski harfli nüshalarının parti örgütü ve Halkevleri kitaplıklarında bulundurulmasına yönelik genelgeler yayımlanmıştır (Arar, 1981). 1939'da ise *TBMM*'nin aldığı bir kararla eski harfli kitaplarla eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmamak kaydıyla bu kitapların okul ve kültür kurumları kütüphanelerinde yer almasına müsaade edilmiştir (Arar, 1981). Bu kararlar, hükûmetin Osmanlı Türkçesine yaklaşımının değişmeye başladığını göstermektedir. Nitekim verilen kararlar doğrultusunda Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserler yeni Türk devletinde yaşama şansı bulmuştur. Bu durum eski harfli kitapların dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin devrimlere zarar vermeden Türkiye Cumhuriyeti'nde var olabileceğini göstermiştir.

Hükûmetin Osmanlı Türkçesi ile ilgili aldığı olumlu kararlardan biri de Osmanlı Türkçesinin üniversitelerde öğretilmesine yöneliktir. "...bilhassa 1935'lerden sonra günümüze kadar fakültelerin ilgili bölümlerinde Osmanlı Türkçesi dersi için a-b-c'sinden başlayarak okutulmuştur ve okutulmaktadır." (Ertek Morkoç, 2009: 129). "...Güzel Sanatlar Akademisine bağlı Şark Tezyini Sanatları Mektebinde 1936 senesi haziranından itibaren bu yazının öğretilmesine ve Üniversitede bir kürsü açılarak Arap yazısı ile yazılı meskûkâtın okunmasına ve siyakat yazısının talimine başlanmıştır." (Ergin, 1937: 255). Bu ifadelerden

anlaşılacağı üzere 1935-1936 yıllarından itibaren Güzel Sanatlar Akademisi ve üniversitelerde Osmanlı Türkçesi eğitimi verilmektedir. Buradaki üniversitelerden kasıt İstanbul Üniversitesi ya da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olmalıdır. Zira o tarihte Türkiye’de bu iki üniversite bulunmaktaydı.

1935’te kurulan *DTCF* Osmanlı Türkçesi eğitiminin verildiği yükseköğretim kurumlarından biridir. Nitekim *Bilgi Edinme Kanunu* kapsamında kurumdan aldığımız bilgiye göre *DTCF*’de 1936 yılından itibaren Osmanlı Türkçesi dersi okutulmaktadır. Her ne kadar *DTCF*’nin ilk programlarında Osmanlı Türkçesi adında bir ders olmasa da *DTCF*’de Osmanlı Türkçesi eğitiminin verilmiş olması muhtemeldir.

Harf İnkılabı’ndan sonra Osmanlı Türkçesiyle ilgili bilgi ve becerilerin kazandırıldığı kurumlardan biri de Güzel Sanatlar Akademisidir. Harf İnkılabı sonrasında eski yazıyla birlikte hüsn-i hat sanatı da yasaklanmıştır. Ancak 1945 yılından sonra hat sanatına koyulan yasak kaldırılmış, Güzel Sanatlar Akademisinde hüsn-i hat dersleri verilmiştir (Okay, 2013).

Tüm bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Türkiye’deki üniversitelerde Osmanlı Türkçesi eğitimi Harf İnkılabı’ndan 7-8 yıl sonra başlamış ardından giderek yaygınlaşmıştır. Osmanlı Türkçesi Türk dili ve edebiyatı, halkbilimi, tarih, kütüphanecilik, arşivcilik bölümleriyle İlahiyat fakültelerinde zorunlu; Arap ve Fars filolojileri, dilbilimi, sanat tarihi ve felsefe bölümlerinde seçmeli ya da yardımcı ders olarak okutulmaktadır (Ünver, 1992; Ulucan, 2016). Öte yandan “1988 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzu’ndaki rakamlara göre, bu yıl Osmanlıca’yı mecburi ders olarak okutan fakülte veya birimlere alınacak öğrenci sayısı 4133’tür. Bu dersi seçmeli veya yardımcı ders olarak okutan birimlere kaydolacak öğrenci sayısı ise 961’dir.” (Ünver, 1992: 27). Aynı yıl içinde Osmanlıca eğitimi veren üniversite sayısı ise 24’tür (Ünver, 1992).

Osmanlı Türkçesi konusunda verdiğimiz bu örnekler Harf İnkılabı’nın ilk yıllarında Osmanlı Türkçesi ve eski yazıya yönelik yasaklamaların ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Harf İnkılabı’nın yerleşmesi için getirilen yasaklamalar yeni harflerin halk tarafından öğrenilmesi neticesinde yumuşatılmıştır. Osmanlı Türkçesi özellikle öz Türkçecilik anlayışının hâkim olduğu yıllarda çokça gündeme gelmiş, Osmanlı Türkçesinin tüm unsurlarıyla hayatımızdan silinmesini savunanlar da olmuştur. Ancak verdiğimiz örnekler toplumun her kesiminden bireylerin eski harfleri sosyal hayatlarında kullanmayı sürdürdüklerini göstermektedir. Devlet politikalarının zamanla yumuşaması Osmanlı Türkçesi üzerindeki ideolojik bazı yasaklamaların kaldırılmasını sağlamıştır. Sonuç olarak artık ölü bir dil olan Osmanlı Türkçesinin, bazı bilim dallarına kaynaklık etmesi ve geçmişle kurulacak olan bağın bir vasıtası olması hasebiyle bugün bilimsel anlamda eğitim ve öğretimi yapılmaktadır.

3. Cumhuriyet Dönemi’nde Liselerde Osmanlı Türkçesi Eğitimi

Harf İnkılabı’nın ilk yıllarında yukarıda bahsedilen gerekçeler neticesinde Osmanlı Türkçesi eğitimi yükseköğretim kurumları haricinde hemen hiç düşünülmemiştir. Osmanlı Türkçesi liselerde 2000’li yıllarda bir ders olarak okutulmaya başlansa da bu konudaki ilk öneriler ve eleştiriler 1940’lı yıllara uzanır.

1940’lı yıllarda “özellikle Ahmet Emin Yalman ve Peyami Safa bu eleştirilerin sahibi olup, liselerde eski yazının öğretilmesi gereği üzerinde durmuşlardır.” (Şentürk, 2012: 41). Necmettin Sadak, Yalman’a karşılık yazdığı 1940 tarihli bir yazıda Yalman’ın lisede tahsil

gören Türk gençlerinin eski harfli eserleri anlayabilecek şekilde yetiştirilmeleri gerektiğini söylemektedir (Şentürk, 2012). Yalman bu ifadelerle Osmanlı Dönemi'nde yazılan eserlerin okutulması cihetiyle Osmanlı Türkçesinin kısmi bir şekilde öğretilmesini düşündürmektedir.

Peyami Safa ise bu konuda Yalman'a göre daha vazıh bir şekilde fikirlerini beyan etmiştir. 1940 yılında bir okuyucusu Peyami Safa'ya *"küçük oğlum 11 yaşında, Arap harflerini bilmiyor. Kendisine bunu hususî olarak öğretmek istiyorum. Ne dersiniz? Görüyorum ki bugün ticarethanelerde, hatta devlet müesseselerinde Latin harflerinden başka Arap harflerini de iyi okuyup yazanları tercih ediyorlar. Ne düşündüğümüzü öğrenebilir miyim?"* (Safa, 1976: 54) şeklinde bir soru yöneltir. Safa bu soruya kanununun Arap harfleriyle yazmayı yasakladığını, dolayısıyla isteyen herkesin çocuğuna eski harfleri öğretebileceğini ayrıca yeni harflere aktarılması gereken elli bin civarındaki eserin on tanesinin bile Latin harflerine aktarılmadığını bu sebeple gençlere eski harflerin de öğretilmesi gerektiği cevabını verir (Safa, 1976).

Yukarıda bahsedilen bu olay, devlet kademelerinde ve ticari kuruluşlarda eski yazıyı bilen elemana ihtiyaç duyulduğunu, ailelerin de bu yüzden çocuklarına eski yazıyı öğretme gayreti içinde olduklarını göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Türkçesinin okullarda öğretilmemesine rağmen kimi ailelerin çocuklarına eski yazıyı öğrettiklerinin kanıtıdır. Öte yandan birçok eserin Latin harflerine aktarılmamış olması en azından son yüzyılın yazarlarını yeni yazıdan okumak isteyenler için bir problemdir. Peyami Safa bu sebeple Osmanlı Türkçesi öğretimini kaçınılmaz olarak görmektedir.

Cumhuriyet neslinin millî kültürden kopacağını düşünen Peyami Safa bu duruma çare olarak şu düşünceleri paylaşır: *"Başka bir çare de üniversitelerimizdeki Arap harfleri öğretimini liselere teşmil etmektir ki birçok yazılarımda bu teklifi ben ileri sürdüm. Latin harflerini atmayı hiçbir zaman düşünmüş ve yazmış değilim."* (Safa, 1976: 232).

Safa başka bir yazısında da aynı konuyu gerekçeleriyle şöyle açıklar:

"Latin harfleri kalkamaz. Fakat gençleri not tutarken veya çok acele bir şey yazarken Arap harflerinin mucize denecek kadar rahat ve çabuk, işlek yazma ve okuma kolaylığından mahrum etmemek ve onlara tarihimizin, edebiyatımızın şaheserlerini ve kaynaklarını hakiki metinlerinden okuma imkânını vermek için, bugün Edebiyat Fakültelerinde öğretildiği gibi liselerde de Arap harflerini öğretmek şart olduğuna kaniim."

(Safa, 1976: 274).

Yukarıda da görüldüğü üzere Peyami Safa 1940'lı yıllardan itibaren Osmanlı Türkçesinin liselerde öğretimi üzerine muhtelif yazılar yazmıştır. Safa'ya göre millî kültürün devamının sağlanması, yeni neslin geçmişin kültürel değerlerini özümsemesi, geçmişte yazılan ve edebî ve kültürel kıymeti haiz olan eserlerin yeni nesil tarafından okunabilmesi için Osmanlı Türkçesi öğretimi şarttır.

Mehmet Kaplan da liselerde Osmanlı Türkçesi öğretimini savunur. Kaplan *"...kültürümüzün eski kaynaklarını bilmenin lüzumundan bahsediyor ve bizim kültür dilimiz olan Osmanlıca'nın liselerimize bir ders olarak konmasını teklif ediyordu."* (Emil, 2015: 31). Kaplan (2014) Osmanlıca'nın kültürel bir öneme sahip olduğunu, Osmanlıca'nın ardında bin yıllık bir medeniyet olduğunu, dilimize giren Arapça ve Farsça kelimelerin ise atalarımızın kutsallık atfettikleri yüzlerce kitaptan aktarıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Osmanlıca'yı

bilmek geçmişte yaşayan insanların duygu ve davranış tarzlarını tasavvur etmek açısından önemlidir.

Kaplan (2014: 140)'a göre yeni nesil “*bin yıllık mazisini bilmek mutlaka Osmanlıca öğrenmek mecburiyetindedir. Bu, mutlaka Osmanlıca'yı yeniden diriltmek manasına gelmez.*” Kaplan'ın bu ifadelerinden Osmanlı Türkçesinin öğretilmesini savunan kimselerin Osmanlı Türkçesine geri dönmeye çalışmakla itham edildikleri anlaşılmaktadır. Ancak her iki isim de böyle bir gayelerinin olmadığını, Osmanlı Türkçesinin öğretimini millî bir vazife, kültürel devamlılığın bir gereği olarak gördüklerini ifade ederler.

“Alain, modern olmak için, insanlık tarihini, kültür vasıtasıyla yeniden yaşamak lazım geldiğini söyler. Bir milletin gençleri de, hâlihazırın mânasını anlamak için, mazisini derinden bilmelidir. Bu eski eserler, bize ne öğretecek diye soruyorlar. Bin yıl, nasıl düşündüğümüzü, nasıl yaşadığımızı, nasıl hissettiğimizi. Bunu bilmek az şey midir?”

(Kaplan, 2014: 140).

Kaplan 1967'de beyan ettiği bu fikirlerle her ne kadar Peyami Safa kadar vazih bir üslupla ifade etmese de gençlerin geçmişin eserlerini, onların dilini öğrenmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu da liselerde Osmanlı Türkçesi eğitimini savunan isimlerdendir. Tepedelenlioğlu *Eski Harflerimiz İçin Umumi Af İstiyorum* başlıklı yazısında, Latin harflerinin okuryazar oranlarını artırdığını ancak Latin harflerinin yerleşmesi için eski harflerin adeta aforoz edildiğini, bu sebeple medeniyetimizin asırlık eserlerinin kültürümüzden silinmeye başladığını belirtmektedir. Buna mukabil eski harflerin bazen gizli bazen de aleni olarak öğretildiğini söyleyen yazar, son yirmi yılda az sayıda da olsa bazı çocukların eski harfleri öğrenebildiklerini vurgular (Ertem, 1991).

Yazar yazının devamında Osmanlı Türkçesinin resmî eğitim kurumlarında öğretilmesi temennisinde bulunur:

“Eski harflerin resmî ve klasik tahsil kadroları içinde ciddi bir surette ele alınmasının zamanı gelmiştir. Zerre kadar korkulmasın: Eski harflerin okutulması ve Osmanlıca'nın bilinmesi Latin harflerini ne ortadan kaldırır, ne de zedeler.” (Akt., Ertem, 1991: 386). Yazar yazısını “*edebiyatımızın, tarihimizin 1928'den önceki devirlerini eski harflerimizle okuyup öğrenmek haktan yeni nesilleri daha fazla mahrum edemeyiz.*” (Akt., Ertem, 1991: 387) diyerek sonlandırır.

İ. Metin Kunt ise 1976'da yazdığı *Liselerde Osmanlıca* adlı yazısında Osmanlı Türkçesinin güç bir lisan olduğu fikrini abartılı bulur. Ona göre Osmanlıcada her ne kadar Arapça ve Farsçanın tesiri olsa da bugün bile bu dili öğrenmek isteyen bir kişi bir iki ay içinde eski yazıyı söker. Bununla beraber eski yazıyı öğrenmek oldukça lüzumludur. Ancak yeni yazıya çevrilen eski harfli eserler hem çok azdır hem de yanlışlarla doludur (Ertem, 1991).

Kunt liselerde Osmanlı Türkçesi eğitiminin gerekçelerini şöyle açıklar:

...Türk toplumunun nereden gelip nereye gittiğini daha sağlıklı bir şekilde tartışabilmek ve saptayabilmek istiyorsak amacımız çok daha yüksek sayıda öğrencinin geçmiş kültürümüzle doğrudan doğruya ilişkisini sağlamak olmalı. Bu amaç için de lise programında eski yazı “Osmanlıca” öğrencilerin seçerek okuyabileceği bir ders olarak yer almalı. Orta eğitimde Arapça ve Farsça

öğretiminin aksine, Osmanlıca öğretiminin gerçekleştirilmesinin hiç de zor olmayacağına ve çok daha büyük yararlar sağlayacağına inanıyorum.

(Akt., Ertem, 1991: 393).

Kunt'un bu yazısı, 44 yıl önce Osmanlı Türkçesinin liselerde seçmeli bir ders olarak okutulmasını önermesi bakımından önemlidir.

1980'li yıllarda liselerde Osmanlı Türkçesi eğitimi bilimsel toplantılarda da gündeme gelir. 1981 yılında yapılan *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi* isimli sempozyumda konuşan Tezcan (1981) Türk aydınının gerçek bir aydın kimliğine sahip olabilmesi için Osmanlıca bilmeyi bir ön koşul olarak gören kimselerin olduğunu söyler. Tezcan (1981) Türk aydınının Osmanlıca anlayabilmesi için okullarda Arapça ve Farsçanın öğretilmesi gerektiğini söyler ve bu durumun bazı sakıncaları olduğunu ifade eder.

TTK'nin tertip ettiği *Harf Devrimi'nin 50. Yılı* isimli sempozyumda da Osmanlı Türkçesinin liselerde öğretimi hususunda hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda Osmanlı Türkçesinin liselerde öğretilmesi gerektiğini savunan isimlerden biri Uygur Kocabaşoğlu'dur. Kocabaşoğlu, Harf İnkılabı'ndan sonra eski harflerin öğretilmediğini, özellikle 1950'den sonra din eğitiminin hızlanmasıyla eski harflerin yaygınlık kazandığını ifade eder. Kocabaşoğlu Osmanlı Türkçesinin öğretilmesinin ilk yıllarda garipsendiğini ancak günümüzde alanında uzman dil bilimci ve tarihçilerin yetiştirilmesi için Osmanlı Türkçesi eğitiminin elzem olduğunu da söyler (Tartışmalar ve açıklamalar, 1981). Kocabaşoğlu'nun bu konudaki önerisi şöyledir:

"Bunun için üniversitelerin dilbilim ve tarih bölümlerinde eğitimin yeniden düzenlenmesi yetmeyebilir. Çözüm olarak, bu dallara öğrenci yetiştirecek ve klasik dillerin yanı sıra Osmanlıca eğitimi de yapacak Batı'daki klasik 'gimnazyum' benzeri bir ya da birkaç lisenin kurulması düşünülebilir. Ancak eski harflerin veya Osmanlıca derslerinin tüm liselere mecburi olarak konmasının hiçbir pratik yararı olmayacaktır."

(Tartışmalar ve açıklamalar, 1981: 122).

Kocabaşoğlu'nun fikirlerini İlber Ortaylı da destekler. Ortaylı Türkiye'de kurulacak gimnazyum tarzı okullarda Latince, Yunanca, Arapça, Farsça ve Osmanlıca öğretileceğini ve bu dillerde ihtisas eğitimi alacak olan gençlerin dilbilim ve tarih alanlarında uzmanlaşacaklarını ifade etmiştir (Tartışmalar ve açıklamalar, 1981). Ortaylı (2018: 356) başka bir eserinde de *"bu konuda 20. yüzyılın başındaki aydınlar radikaldir. Osmanlı mirasının ölmesi öyle kolay değildir, Osmanlıca öğrenilir. Yabancı talebenin on beş günde öğrendiği harfleri ve okumayı sökmeyi bizimki de on beş günde öğrenir; söz konusu Çince değildir."* diyerek bu konudaki fikirlerini beyan etmiştir.

Aynı konferansta konuşan Ekrem Üçyiğit Osmanlı Türkçesinin liselerde eğitimi konusunu gündeme getirmiş ve bazı aydınların Batılı dillerin öğretimi konusunda oldukça hürmetkâr oldukları hâlde, Osmanlı Türkçesinin öğretilmesine kati surette karşı çıkmalarını eleştirmiştir (Tartışmalar ve açıklamalar, 1981).

Konferansta konuşan Bahriye Üçok ise siyasetçiler arasında *Kur'an-ı Kerim*'in Arapçasının ve Osmanlıcanın liselerde zorunlu olarak okutulması gerektiğini savunanlar bulunduğunu ifade etmiştir (Tartışmalar ve açıklamalar, 1981). Üçok konuşmasının devamında kimi profesörlerin Arap harflerinin liselerde okutulması gerektiğini TRT'de

dillendirdiklerini, bazı siyasi parti başkanlarının da benzer fikirleri beyan ettiğini hatta küçük yaşlardaki çocuklara Arap harflerinin öğretildiğini ve liselerde Osmanlı Türkçesi eğitiminin Atatürkçülükle bağdaşmadığını vurgulamıştır (Tartışmalar ve açıklamalar, 1981). Üçok'un bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere 80'li yılların başında Osmanlı Türkçesi eğitimi ciddi anlamda tartışılır bir duruma gelmiş; siyasiler, akademisyenler, siyasi parti başkanları bu konudaki fikirlerini beyan etmişlerdir. TRT'de konuyla ilgili açıklama yapanlar dahi olmuştur.

1980'li yıllarda Attila İlhan da Osmanlı Türkçesi eğitimi tartışmalarına dâhil olur. 1983 yılında liselere Arapça dersi konulması teklif edilmiştir. İlhan'ın bu konudaki fikirleri özetle şöyledir:

Hristiyan ümmet kültürüne mensup olan Batılı milletler ulusal devletler kurduktan sonra Hristiyan ümmet kimliğinin taşıyıcısı olan Latince ve Yunancayı okullarında öğretmeye devam ettiler. Ümmetçi İslam kültüründen gelen Türkler ise Latince ve Yunancaya rağbet etmektense bizzat unsuru oldukları ümmetçi İslam kültürünün taşıyıcısı olan Arapça ve Farsçayı okullarında ders olarak okutmalıydılar. Bu Batılı bir anlayışın gereğidir (İlhan, 1998). Arapçanın liselerde öğretimine destek veren İlhan yazısını şöyle bitirir:

“Bana sorarsanız, aynı şey Farsça içinde düşünülmesi, üstelik Türkçe derslerine Osmanlıca dersi de eklenmelidir. Osmanlıca, Türklerin yüzyıllar boyunca geliştirdikleri özgün bir dil, Arapçadan da Farsçadan da yararlanmış ama ikisi de olmamış; yeni Türk kuşakları Osmanlıca'yı anlayabilmelidir ki gelecekle geçmiş arasındaki köprüyü sağlam kurabilsinler.”

(İlhan, 1998: 52).

Yalsızuçanlar (2013: 14) Attila İlhan dışında Murat Belge, Samiha Ayverdi, Ahmet Kabaklı, İlber Ortaylı, Nihat Sami Banarlı gibi isimlerin de Osmanlı Türkçesi eğitimini savunduklarını ifade eder.

Ünver'in şu ifadelerinden konunun 13. Millî Eğitim Şûrası'nda da gündeme geldiği anlaşılmaktadır:

“Son olarak, geçen yıl toplanan Millî Eğitim Şûrası gündemine de gelen, Osmanlıca'nın orta öğretim kurumlarında da okutulması düşüncesi üzerinde durmak istiyoruz.” (Ünver, 1992: 29). Bu şûrada konuyla alakalı bir karar alınmamıştır. Ancak konunun şûrada gündeme gelmesi liselerde Osmanlı Türkçesi eğitiminin gittikçe kabul gördüğünü göstermektedir.

Harf İnkılabı'ndan bu yana özellikle 1950'li yıllardan sonra liselerde okutulması gündeme gelen Osmanlı Türkçesi 2000'li yıllarda kısmi de olsa lise müfredatına girer. Osmanlı Türkçesi ilk kez sosyal bilimler liselerinde bir ders olarak okutulur. 2014 yılında 19. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan Osmanlı Türkçesinin imam hatip ve sosyal bilimler liselerinde zorunlu, diğer lise türlerinde ise seçmeli olarak öğretilmesi kararından sonra 2016 yılında yeni bir program hazırlanmış ve 2011 yılında hazırlanan *Sosyal Bilimler Lisesi Osmanlı Türkçesi Dersi Öğretim Programları* kademeli olarak kaldırılmıştır (MEB, 2016). Hâlihazırda bu program doğrultusunda dersler devam ettirilmektedir.

Günümüzde Osmanlı Türkçesi dersinin sosyal bilimler liselerinde ortak ders, imam hatip liselerinde meslek dersi, diğer lise türlerinde ise seçmeli ders kapsamında okutulduğu

görülmektedir (MEB, 2018). Ancak Fen ve Sosyal Bilimler Programı/Projesi ile Sanat veya Spor Programı/Projesi uygulayan Anadolu İmam Hatip Liselerinde Osmanlı Türkçesi dersi zorunlu değildir (MEB, 2018).

MEB söz konusu okullar dışında HBÖGM eliyle Osmanlı Türkçesi kursları vermektedir. Bu minvalde 2016 yılında “Osmanlı Türkçesi Öğreticiliği” 2017 yılında “Osmanlı Türkçesinde Arapça-Farsça Kurallar”, “Osmanlı Türkçesinde Arşiv Metinleri ve Edebî Metinler”, “Osmanlı Türkçesinde Kolay Metinler”, “Osmanlıcada Türkçe Kelimelerin İmlası” isimleriyle çeşitli kurslar verilmiştir. MEB dışında kimi özel teşebbüsler de Osmanlı Türkçesi kursları düzenlemektedirler. Kimi süreli yayınlar ise eski harflerle yayın yaparak Osmanlı Türkçesi eğitiminin yaygınlaşmasına katkı sağlamakta ve Osmanlı Türkçesinin öğrenilmesi hususunda ilgi uyandırmaktadır.

Sonuç

1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'nden sonra Batılı usullerle şekillenen öğretim programlarında, çoğunlukla Türkçe kimi zaman da lisan-ı Osmanî isimleriyle Osmanlı Türkçesi öğretimi yapılmıştır. 1892 *Programı*'ndan başlamak üzere Osmanlı Türkçesi derslerinde kıraat, kavaid-i Osmaniye, sarf-ı nahv ü Osmanî, usul-i inşa ve kitabet, ezber ve inşad, lügat ve imla, imla ve istinsah, belagat, hüsn-i hat, kitabet-i resmiye konu başlıklarına yer verildiği görülmektedir. Öte yandan idadilerde Osmanlı Türkçesi dersinde daha çok yazma, dil bilgisi alıştırmaları, ödev, anlatma gibi klasik yöntemler kullanılırken; sultanilerde ise klasik yöntemlerin yanında yaratıcı yazma, eleştirel okuma, gözlem gibi daha modern yöntemler kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi dersinde kullanılan kitapların ise daha çok dil bilgisi ağırlıklı olduğu, dil bilgisinin yanında kıraat, belagat, tahrir, ezber ve inşad konulu kitapların hazırlandığı da görülmüştür.

Osmanlı Türkçesi, Harf İnkılabı'nın ilk on yılında Dil Devrimi sebebiyle çeşitli kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bu zaman diliminde Osmanlı'dan kalan dil mirası kimi kesimlerce tamamen reddedilse de bu miras halkın belleğinde yaşamaya devam etmiştir. Köylülerin, yazar ve şairlerin, bilim adamlarının, âşıkların ve toplumun farklı kesimlerinden birçok kimsenin eski harfleri uzun süre kullanmaya devam ettikleri görülmüştür. Öte yandan 1940'lı yıllardan başlamak üzere birçok ismin liselerde Osmanlı Türkçesi eğitimi savunan yazılar yazdığı da tespit edilmiştir. 1940'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar liselerde Osmanlı Türkçesi eğitimi televizyonlarda, gazete ve dergilerde, bilimsel toplantılarda ve çeşitli basın yayın organlarında tartışılmıştır. Sonuç olarak hâlihazırda Osmanlı Türkçesi günümüzde sosyal bilimler ve imam hatip liselerinde zorunlu, diğer lise türlerinde ise seçmeli olarak öğretilmektedir.

Kaynaklar

- Arar, İ. (1981). Gazi alfabesi. *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu* içinde (ss. 147-167). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Argıt, C. E. (2006). Tanzimattan cumhuriyete edebiyat ders kitapları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (7), 257-290.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 215-231.
- Ateş, K. (2010). *Dil hurafeleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Balkaya, İ. S. (2009). Yabancı düşünür, diplomat ve araştırmacılara göre Harf İnkılabı. T. A. Baran (Ed.), *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss. 349-355). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Banarlı, N. S. (2010). *Türkçenin sırları* (35. baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Başar, F. (2013). Harf İnkılabının sanatlarımıza etkisi. *Keşkül*, (25), 42-46.
- Bayraktar, Ö. (2012). Güneş Dil Teorisi: “Batı” ve “Türk” arasındaki sınırı idare etmek. *Spectrum: Journal of Global Studies*, 4(2), 137-149.
- Beyaz, Y. (2015). Rifat Osman'ın Süheyl Ünver'e yazdığı mektuplar: bir Osmanlı aydınının Harf İnkılabı ile imtihanı. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 20(38), 83-112.
- Çapçı Sipahi, S. (2014). *Mehmet Atâ Bey'in İktifâf adlı ders kitabının Türk dili ve edebiyatı eğitimi açısından analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Çelik, M. (1996). *Hüseyin Avni Ulaş*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Demir, A. (2017). 1908-1923 yılları arasında Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalar. A. Güzel (Ed.), *Başlangıçtan günümüze Türkçenin eğitim-öğretim tarihi araştırmaları* içinde (ss. 282-298). Ankara: Akçağ.
- Doğaner, Y. (2005). Elifba'dan alfabeye: yeni Türk harfleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 27-44.
- Dönmez, C. (2013). *Tarihî gerekçeleriyle Harf İnkılabı ve kazanımları* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3.baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Emil, B. (2015). Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Türk milliyetçiliği. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, (31), 21-40.
- Ergin, O. (1937). *Muallim M. Cevdet'in hayatı, eserleri ve kütüphanesi*. İstanbul: Bozkurt Basımevi.
- Ergün, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde eğitim hareketleri* [e-kitap sürümü]. <http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/mesrutiyet.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Ertek Morkoç, Y. (2009). Harf İnkılabı'nın klasik Türk edebiyatı araştırmaları üzerindeki etkisi. T. A. Baran (Ed.), *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss. 126-134). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Ertem, R. (1991). *Elifbe'den alfabe'ye*. İstanbul: Dergâh.
- Ertem, R. (1995). Elifbâ. *İslam ansiklopedisi* (Cilt. 11, ss. 39-44). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Galanti, A. (1996). *Arabî harfleri terakkimize mâni değildir* (F. Kale, Çevriyazı). İstanbul: Bedir Yayınları. (Çalışmanın orijinali 1927'de yayımlanmıştır.)

- Güzel, A. (2017). Yabancı bir bilim adamının gözüyle yeni Türkiye’de Latin harflerinin kabulü. A. Güzel (Ed.), *Başlangıçtan günümüze Türkçenin eğitim-öğretim tarihi araştırmaları* içinde (ss. 697-753). Ankara: Akçağ.
- Göbel, G. (2019). *İnkılaplar ne zaman niçin iflas etti*. Erişim adresi: <http://www.istiklalmarsidemegi.org.tr/Yazi.aspx?YID=1566&KID=75&fbclid=IwAR2bLThilb7lQAum1Q7ikjeaZvmwzL6AtPL1HqmSZzlwlu4qUO8gvJrY> adresinden edinilmiştir.
- Holbrook, V. R. (2014). *Aşkın okunmaz kıyıları* (Koroğlu, E. & Kılıç, E., Çev.). Ankara: İletişim Yayınları. (Çalışmanın orijinali 1994’te yayımlanmıştır.)
- Işıksalan, N. (1997). İdadilerde Türkçe-edebiyat öğretimi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (8), 151-182.
- Işıksalan, N. (1998). II. Meşrutiyet dönemi sultanilerinde Türkçe ve edebiyat öğretimi. *Osmanlı Tarihi Araştırmave Uygulama Merkezi Dergisi*, (9), 177-223.
- İlhan, A. (1998). *Ulusal kültür savaşı* (2. baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, M. (2014). *Nesillerin ruhu* (12. baskı). İstanbul: Dergâh.
- Karagöz, S. (2014). *İkinci Meşrutiyetten Harf İnkılâbına kadar süreli yayınlarda yer alan eğitim görüşleri ve Cumhuriyet eğitimine yansımaları (1908-1928)* (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi).
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2013). *Yaban* (67. baskı). İstanbul: İletişim.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2016). *Ankara* (34. baskı). İstanbul: İletişim.
- Kerman, Z. (2013). *Tanpınar’ın mektupları* (5. baskı). İstanbul: Dergâh.
- Mahmud Cevad. (2002). *Maarif-i Umumiye Nezareti tarihçe-i teşkilat ve icraatı*. M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş, & H. H. Dilaver (Yay. Haz.). Ankara: MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2016). *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 79 (2707), 385.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2018). Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri-2018. Ankara: MEB. http://ttkb.meb.gov.tr/hAZ. iys dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf adresinden edinilmiştir.
- Okay, M. O. (2006). *Mehmet Kaplan’dan hatıralar mektuplar* (2. baskı). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Okay, M. O. (2013). *Silik fotoğraflar portreler*. İstanbul: Dergâh.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özerdim, S. (1998). *Yazı Devriminin öyküsü*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Öztürk, S. (2002). *Çivi çiviye söker* (2. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Sadoğlu, H. (2010). *Türkiye’de ulusçuluk ve dil politikaları* (2. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Safa, P. (1976). *Osmanlıca Türkçe uydurmaca* (İlaveli 2. baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şentürk, A. (2012). Harf İnkılâbı’nın yapılışı ve uygulanışında basının rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 27-44.
- Şimşir, B. N. (2006). *Türk Harf Devrimi üzerine incelemeler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şimşir, B. N. (2008). *Türk Yazı Devrimi* (2. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Tartışmalar ve açıklamalar. (1981). *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu* içinde (ss. 129-146). Ankara: TürkTarih Kurumu.
- Tezcan, S. (1981). Dil Devrimi'nin özüne ve uygulamasına yöneltilen eleştirilere yanıt. *Atatürk'ün yolunda TürkDil Devrimi* içinde (ss. 134-149). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tongul, N. (2004). Türk Harf İnkılabı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (33), 103-130.
- Topçuoğlu, H. (2003). Cumhuriyet döneminde yazılmış ders kitaplarında dil ve edebiyat öğretimine ilişkin görüşler ve uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (XIII), 373-406.
- Ulucan, M. (2016). Osmanlı Türkçesinin öğretimi. *Millî Eğitim*, 45 (212), 93-113.
- Uyanık, E. & Çam, İ. F. (2014). Arap elifbası'ndan Latin alfabesine geçiş sürecinde Garpcı söylemler. *ÇağdaşTürkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV (29), 189-221.
- Ülkütaşır, Ş. (1973). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ünal, U. (2008). *Meclis-i Kebîr-i Maârif*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünver, İ. (1992). Türkiye'de Osmanlıca öğretiminin dünü ve bugünü. *Türkoloji Dergisi*, X(1), 21-30.
- Yakıcı, A. (2009). Harf İnkılabı'nın geleneksel kültür ve edebiyat üzerindeki etkileri. T. A. Baran (Ed.), *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss. 135-138). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Yalsızuçanlar, S. (2013). Dil yâresi. *Keşkül*, (25), 8-15.
- Yüce, N. (2012). Türkiye. *İslam ansiklopedisi*. (Cilt. 41, ss. 574-576). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yücel, H. A. (1994). *Türkiye'de orta öğretim*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi.
- Yüksel, M. (2013). Lûngua franca ve Osmanlı lisânı. *Keşkül*, (25), 16-23.

Danışman Etik Beyanı